

ΈΚΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΝΕΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ

Οι επιπτώσεις από τη δυσλειτουργία των θεσμών

του Νέστορα Ε. Κουράκη

Καθηγητή Νομικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών

Από όσα προηγήθηκαν και χωρίς καμία διάθεση δραματοποίησης των δεδομένων προκύπτει η εικόνα μιας νέας γενιάς που συνθλίβεται ανάμεσα σε μία γενικότερη ευδαιμονιστική νοοτροπία άκοπου πλουτισμού -την οποία, προς τιμήν της, φαίνεται να αποκρούει, αλλά χωρίς να έχει διάθεση να την ανατρέψει- και σε μία παράλληλη δυσλειτουργία όλων των βασικών κοινωνικοποιητικών θεσμών, από την οικογένεια (όπου οι γονείς χάνονται μέσα στην πληθώρα των απασχολήσεών τους και ξεχνούν να επικοινωνούν με τα παιδιά τους, στα οποία απλώς επιβάλλουν ένα σιδηρό πρόγραμμα σχολικής και εξωσχολικής απασχόλησης), έως το σχολείο (με τον γνωστό άστοχο προσανατολισμό του στην εισαγωγή κάποιων -λιγοστών- μαθητών στα ανώτατα ιδρύματα και στην απαράδεκτη παραμέληση -από μορφωτική άποψη- ή και στην περιθωριοποίηση των άλλων μαθητών) και την εργασία (με τα απαράδεκτως υψηλά ποσοστά (καταγεγραμμένης) ανεργίας, ιδίως για νέες ηλικίες 20-24 ετών: 27% !, τον μεγάλο αριθμό νεαρών μαθητών που εγκαταλείπουν τη στοιχειώδη εκπαίδευσή τους για να εισέλθουν -χωρίς ειδίκευση- στη σκληρή βιοπάλη και το γενικότερο κλίμα αδυσώπητης ανταγωνιστικότητας, που υποχρεώνει, μετά την αποφοίτηση, στην αποδοχή κάθε είδους εργασίας ανεξαρτήτως προσόντων και προσωπικών κλίσεων ή προτιμήσεων). Και το κρίσιμο ερώτημα που αναδύεται εδώ είναι: Πόσο πολύ αυτή η διαμορφωμένη κατάσταση (που δεν φαίνεται ότι θα αλλάξει στο ορατό μέλλον) εξωθεί ορισμένους νέους να υιοθετήσουν αποκλίνοντα (ή και παραβατικά)

πρότυπα και αξίες, ή και να προχωρήσουν στην τέλεση σοβαρών παραβατικών πράξεων ; Και ακόμη: Πόσο πολύ όσοι τελικά γίνονται παραβάτες του ποινικού νόμου υιοθετούν ένα διαφορετικό αξιακό κώδικα απ' ό,τι οι υπόλοιποι; Υπογραμμίζεται ότι θα πρέπει να μας απασχολήσουν εδώ προπάντων οι σοβαρές παραβατικές πράξεις. Όχι δηλ. απλές μορφές συνήθους νεανικής παραβατικότητας, όπως οι ξυλοδαρμοί στο σχολείο, οι μικροφθορές στη σχολική περιουσία, το σκασιαρχείο και τα πειράγματα στους καθηγητές, για τα οποία έγινε άλλωστε ήδη λόγος ανωτέρω, αλλά μορφές παράνομης και βαριάς παραβατικότητας που είτε εμπεριέχουν το στοιχείο της βίας και ενδεικνύουν μία σαφή προς τους άλλους επιθετικότητα (π.χ. ληστεία, βιασμός κ.λπ.), είτε και υποδηλώνουν μία κατάσταση “απόσυρσης” και αυτοκαταστροφικότητας, με κύρια δηλ. εκδήλωση την κατοχή, χρήση και διακίνηση ναρκωτικών. Πριν όμως από την προσέγγιση αυτών των δύο όψεων του προβλήματος (“επιθετικότητα” και “απόσυρσης”), χρήσιμο είναι να παρατεθούν εδώ κάποια στοιχεία ως προς τη διαχρονική εξέλιξη και τις τάσεις της γενικότερης παραβατικότητας των ανηλίκων κατά τα τελευταία χρόνια (από το 1984 και, όπου υπάρχουν στοιχεία από το 1983), με βάση, προπάντων, την καταγεγραμμένη, γι' αυτήν την περίοδο, παραβατικότητα των αστυνομικών στατιστικών (που άρχισαν να δημοσιεύονται ενοποιημένα από το 1984), την αντίστοιχη ένδικη παραβατικότητα των στατιστικών της Ε.Σ.Υ.Ε. για τη Δικαιοσύνη, καθώς και ορισμένες έρευνες αυτοομολογούμενης παραβατικότητας.

(α) Η γενικότερη διαχρονική εικόνα της εφηβικής παραβατικότητας

Τρεις είναι οι βασικότερες κατηγορίες αδικημάτων που διαπράττονται από ανηλίκους εφηβικής κυρίως ηλικίας και αποτελούν, κατά κάποιο τρόπο, χαρακτηριστικές και συνήθεις εκδηλώσεις της παραβατικότητάς τους: Οι σωματικές βλάβες, τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας (ιδίως κλοπές και “κλοπές χρήσης” δικύκλων ή αυτοκινήτων)

και οι παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων (κατά κανόνα τροχαίες παραβάσεις). Στο πλαίσιο αυτής της ταξινόμησης, χρήσιμο είναι να εξετασθεί εδώ ειδικότερα η ηλικία των 13-17 ετών, η οποία περίπου συμπίπτει με την κυρίως εφηβεία, έχει ιδιαίτερη νομοθετική αντιμετώπιση (αναμορφωτικά / θεραπευτικά μέτρα ή / και ποινή σωφρονιστικού περιορισμού), και είναι, όπως αναφέρθηκε ήδη, η ηλικία με τη μεγαλύτερη πρωτογενή παραβατική δραστηριότητα του ανηλίκου (οι μετέπειτα παραβάσεις οφείλονται συνήθως στην άστοχη αντιμετώπιση από την Πολιτεία, ιδίως με ιδρυματικές ή στιγματιστικές διαδικασίες, των παραβάσεων της εφηβείας). Στο πλαίσιο αυτής της μελέτης προκύπτει η ακόλουθη στατιστική εικόνα:

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ 13-17 ΕΤΩΝ

ΚΑΙ ΤΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ΤΟΥΣ

**ΟΠΩΣ ΑΥΤΑ ΠΕΡΙΗΛΘΑΝ ΣΕ ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΜΟΔΙΕΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ**

(ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Ν. Ε. ΚΟΥΡΑΚΗΣ)

(ΑΡΙΘΜΟΙ ΓΝΩΣΤΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΗΝΑ ΤΕΛΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΔΙΚΗΜΑΤΟΣ)

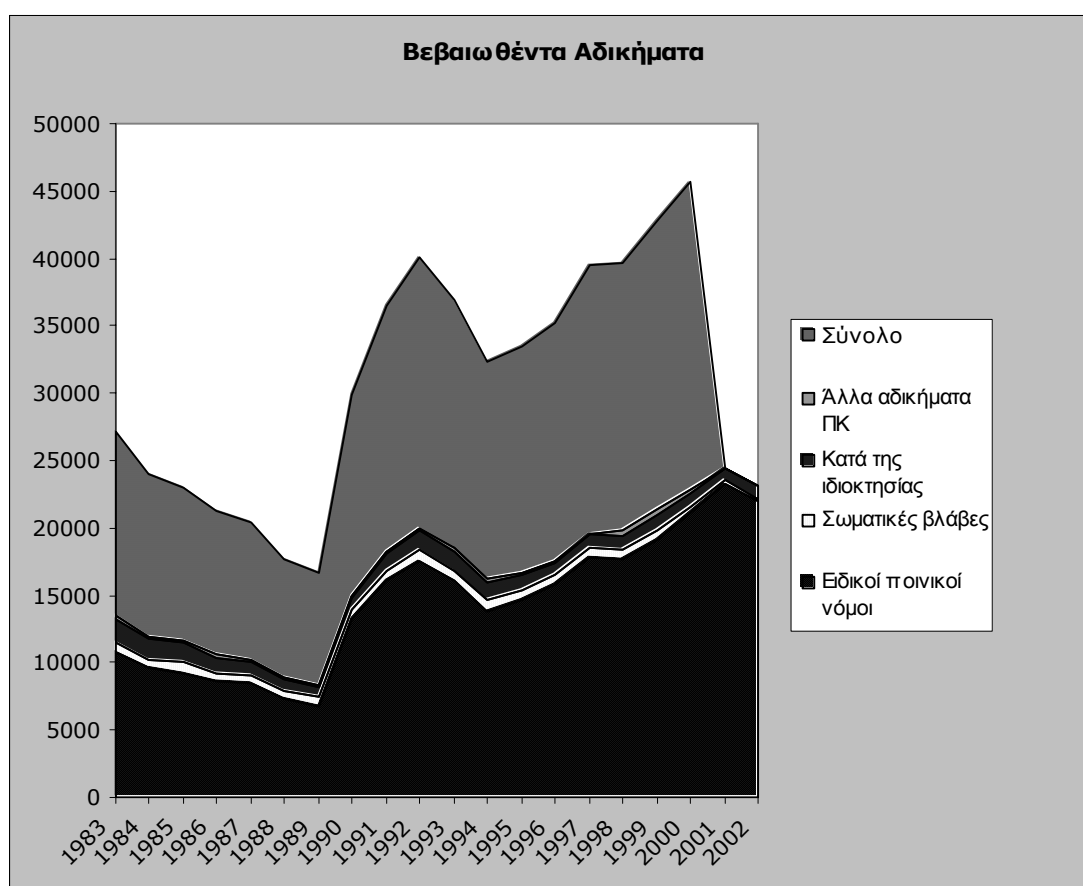
ΕΤΟΣ	ΣΩΜΑΤΙΚ		ΚΑΤΑ		ΑΛΛΑ		ΕΙΔΙΚΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	ΕΣ	ΒΛΑΒΕΣ	ΙΔΙΟΚΤΗΣ	ΙΑΣ	ΑΔΙΚ.	Π.Κ.	ΠΟΙΝ..	ΝΟΜΟΙ		
	ΒΕΒ.	ΕΚΔ	ΒΕΒ.	ΕΚΔ	ΒΕ	ΕΚ	ΒΕΒ.	ΕΚΔΙ	ΒΕΒ.	ΕΚΔΙ
		ΙΚ.		ΙΚ.	Β.	Δ.		Κ.		Κ.
1983	699	135	1.82	1.014	277	241	10.76	6.219	13.56	7.609

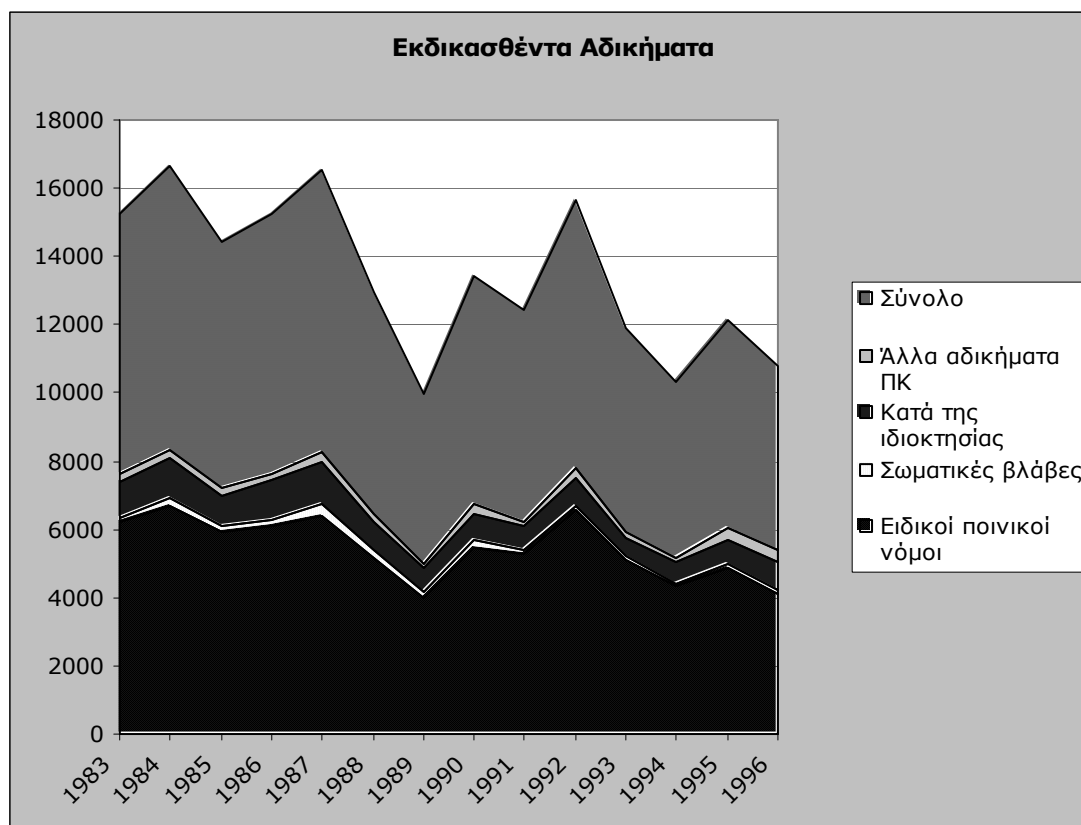
			0				9		5	
1984	649	262	1.50	1.153	249	253	9.576	6.664	11.97	8.332
			2						6	
1985	726	160	1.05	895	206	238	9.266	5.909	11.25	7.202
			2						0	
1986	565	187	1.18	1.208	205	150	8.658	6.080	10.61	7.625
			3						1	
1987	573	373	1.00	1.188	181	331	8.461	6.388	10.21	8.280
			2						7	
1988	618	219	741	870	153	233	7.352	5.154	8.864	6.476
1989	696	138	754	711	153	149	6.705	3.997	8.308	4.995
1990	727	225	804	807	181	255	13.22	5.441	14.93	6.728
							0		2	
1991	770	145	1.16	678	184	127	16.10	5.269	18.22	6.219
			7				7		8	
1992	819	119	1.48	844	173	309	17.54	6.541	20.01	7.813
			0				4		6	
1993	737	115	1.40	575	226	174	16.11	5.080	18.48	5.944
			7				1		1	
1994	808	82	1.32	611	175	155	13.85	4.321	16.18	5.169
			5				7		3	
1995	726	89	1.10	718	199	363	14.67	4.894	16.70	6.064
			7				4		6	
1996	751	82	774	829	230	357	15.816	4.112	17.571	5.380
1997	745		990				17.760			19.955
1998	698		1.032				17.730			19.809
1999	656		1.169				19.130			21.350
2000	435		982				21.174			22.591
2001	317		927				23.206			25.867
2002	212		910				21.964			23.086

Πηγές: Για τα περιελθόντα σε γνώση της Αστυνομίας («βεβαιωθέντα») *αδικήματα* χρησιμοποιήθηκαν ο Πίνακας υπ' αριθμ. 23 και (από το 1988) 31 των

Ετήσιων Στατιστικών Επετηρίδων της Ελληνικής Αστυνομίας και τεύχος με τίτλο “Παραβατικότητα Ανηλίκων” ή «Στατιστική Επιθεώρηση της Υποδ/νσης Προστασίας Ανηλίκων», που άρχισε να εκδίδεται τα τελευταία χρόνια, αρχικά, από το 3^ο Τμήμα Ανηλίκων και, στη συνέχεια, από την Υποδιεύθυνση Προστασίας Ανηλίκων του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης(1994, 1995, 1998). Για τα «εκδικασθέντα» αδικήματα που έτυχαν δικαστικής αντιμετώπισης με μέτρα ή ποινές για ανηλίκους χρησιμοποιήθηκαν ο Πίνακας υπ’ αριθμ. Β. 5 των Ετησίων Στατιστικών Δικαιοσύνης της ΕΣΥΕ και πρόσθετες πληροφορίες από την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

Σημειώνεται ότι τα τεύχη της Αστυνομίας για την Παραβατικότητα των Ανηλίκων αναφέρονται πρωτίστως στις υποθέσεις ανηλίκων της περιοχής Αττικής με τις οποίες απασχολήθηκε η Υποδιεύθυνση Προστασίας Ανηλίκων του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, επομένως σε ένα πληθυσμιακά περιορισμένο και συνήθως στερεοτυπικά επιλεγμένο δείγμα παραβατών, που ωστόσο έχει τη χρησιμότητά του.

Περιορισμοί κατά την ερμηνεία των στατιστικών στοιχείων

Τα ανωτέρω στοιχεία είναι, βέβαια, εντελώς ενδεικτικά και επηρεάζονται, ιδίως ως προς την καταγραφή των αδικημάτων εκ μέρους των διωκτικών οργάνων (“διαπραχθέντα” αδικήματα), από σωρεία εξωγενών παραγόντων, άσχετων με την πραγματική εξέλιξη και έκταση της παραβατικότητας, όπως π.χ. η προθυμία των θυμάτων να καταγγέλλουν τις εις βάρος τους αξιόποινες πράξεις, οι αλλαγές στη νομοθεσία [(απ)εγκληματοποιήσεις και (από)κακουργηματοποιήσεις], η τυχόν αύξηση του γενικότερου αντίστοιχου πληθυσμού και, τέλος, το τυχόν “κλίμα υστερίας” κατά του εγκλήματος, και ο βαθμός κινητοποίησης, αποτελεσματικότητας και “επιλεκτικότητας” των διωκτικών αρχών να εξιχνιάζουν τα διαπραττόμενα αδικήματα και τους

δράστες τους¹. Ανάλογες επιφυλάξεις υπάρχουν βέβαια και για την εικόνα της ένδικης παραβατικότητας. Εν πάση, όμως, περιπτώσει, γεγονός είναι ότι από τα ανωτέρω παρατιθέμενα στους πίνακες στοιχεία (τα οποία άλλωστε δεν φαίνεται να υπέστησαν σημαντική επίδραση από τυχόν δραστηρότερες κινητοποιήσεις θυμάτων και αρμοδίων αρχών στην αντιμετώπιση του εγκλήματος, ή ακόμη, από αυξομειώσεις του γενικότερου πληθυσμού αντίστοιχων ηλικιών, δεδομένου ότι, κατά τη δεκαετία του '90 ο ελληνικός πληθυσμός παραμένει μάλλον σταθερός), δεν προκύπτουν κάποιες ιδιαίτερης σπουδαιότητας στατιστικές διακυμάνσεις².

¹ Ενδιαφέρον είναι να σημειωθεί εδώ, ότι σύμφωνα με παλαιότερη έρευνα της Κ.Δ. Σπινέλλη, Η Γενική Πρόληψη των Εγκλημάτων, Αθήνα, : Α.Ν. Σάκκουλας, 1982, σελ. 252, «ελάχιστα άτομα [στην Ελλάδα] (...) πιστεύουν ότι η Αστυνομία, ακόμα και με ποσοτικές και ποιοτικές βελτιώσεις, μπορεί να αποτρέψει το έγκλημα», ενώ και κατά άλλη, νεότερη αλλ' αδημοσίευτη έρευνα των Φ. Τσαλίκογλου/ Β. Αρτινοπούλου/ Χρ. Ζαραφωνίτου/ Α. Μαντόγλου, Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο, 1994 και Χρ. Ζαραφωνίτου, Εμπειρική Εγκληματολογία, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1995, σελ. 249 επ., «οι αστυνομικοί διαπνέονται από έντονα στερεότυπα σχετικά με την επικινδυνότητα ορισμένων ατόμων (τοξικομανών, αναρχικών, λαθρομεταναστών, τσιγγάνων, αποφυλακισθέντων, κ.λπ.)», με προφανές αποτέλεσμα την αναποτελεσματικότητά τους και τη δυσπιστία του κοινού, τουλάχιστον κατά την περίοδο εκείνη, για καταγγελίες αξιοποιώνων πράξεων. Τούτο επιβεβαιώνεται και από την έρευνα θυματοποίησης των C. D. Spinellis / A. Chaidou / T. Serassis, Victim Theory and Research in Greece, εις: G. Kaiser/H. Kury/ H.-J. Albrecht (Hrsg.), Victims and Criminal Justice, Freiburg / Br.: M.P.I., 1991, 123 - 159 = C. D. Spinellis, Crime in Greece in Perspective, Athens: Ant.N. Sakkoulas, 1997, 197-228: 220, σύμφωνα με την οποία από συνολικό ποσοστό 33,6% (περίπου 1/3) περιπτώσεων θυματοποίησης μόνο το 29,3% αυτού του ποσοστού είχαν καταγγεληθεί στην Αστυνομία (100% σημείωσαν μόνον οι κλοπές αυτοκινήτων, προφανώς για να διεκδικηθεί αποζημίωση από τις ασφαλιστικές εταιρείες). Επίσης και κατά την υπό δημοσίευση έρευνα που διενεργήθηκε το 2001 από τον Βασίλη Καρύδη (Η αθέατη εγκληματικότητα. Εθνική Θυματολογική Έρευνα, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 2004, στη σειρά Εγκληματο-Λογικά) για λογαριασμό του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, το ποσοστό καταγγελίας/ αναφοράς αδικήματος από το θύμα σε σχέση με τη διάπραξη του είναι: 85% για κλοπή αυτοκινήτου, 77,1% για κλοπή μοτοσυκλέτας ή μοτοποδηλάτου, 63% για διάρρηξη και απόπειρα διάρρηξης, 45,9% για κλοπή από αυτοκίνητο, 41,8% για ληστεία ή απόπειρα ληστείας, 40,3% για προσωπικές κλοπές, 30% για βίαιες επιθέσεις, κακοποιήσεις ή απειλές και 9,7% για σεξουαλικά εγκλήματα· ως λόγοι της μη καταγγελίας αναφέρθηκαν κυρίως η μη σοβαρότητα του περιστατικού/ μικρές απώλειες, η αντίληψη ότι η αστυνομία δεν θα έκανε τίποτε ούτως ή άλλως και η πεποίθηση ότι η αστυνομία δεν θα μπορούσε να κάνει τίποτε ελλείψει αποδείξεων (βλ. Β' Μέρος III της έρευνας, πίνακες 11 και 14, σελ. 118 και 123 του δακτυλογραφημένου κειμένου το οποίο ο ερευνητής έθεσε ευγενικά στη διάθεσή μου)

² Θα πρέπει, πάντως, να υπομνησθεί ότι ειδικά η εικόνα των κακουρηγημάτων επηρεάστηκε δραστικά από το 1996 και εξής (φαινομενικά: λιγότερα κακουρηγήματα),

Μικρές οι αυξομειώσεις και χωρίς ανοδικές τάσεις

Ειδικότερα, ως προς τα αδικήματα που περιήλθαν σε γνώση της αστυνομίας παρατηρείται στις περισσότερες κατηγορίες αδικημάτων του Ποινικού Κώδικα μια σταθεροποιητική αν όχι και φθίνουσα (μειωτική) τάση, ιδίως κατά τα τελευταία χρόνια. Αντίθετα, διαπιστώνεται αυξητική τάση στις παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων, αλλά τούτο ίσως οφείλεται κυρίως στο ότι το μέγιστο μέρος των παραβάσεων αυτών αφορούν τροχαία αδικήματα (π.χ. το 1995 από τις βεβαιωθείσες 14.674 παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων οι 13.964, δηλ. ποσοστό 95,2%, ήσαν τροχαίες) και στο ότι όλο και περισσότεροι έφηβοι κατά τα τελευταία χρόνια υποκύπτουν στον πειρασμό να οδηγούν αυτοκίνητο ή δίκυκλο πριν από τη νόμιμη ηλικία απόκτησης της άδειας, δηλ. πριν από τα 18 χρόνια. Γίνεται όμως σαφές ότι τέτοιου είδους παραβάσεις, αν και υποδηλώνουν ανώριμη έως επικίνδυνη συμπεριφορά, δεν μπορούν από μόνες τους να θεωρηθούν ως σοβαρά “εγκλήματα” που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως στοιχείο για το κατά πόσον αυξάνεται ή όχι διαχρονικά η “παραβατικότητα” των εφήβων. Ανάλογες εκτιμήσεις μπορούν, εξάλλου, να διατυπωθούν και από τη μελέτη της λεγόμενης “ένδικης” παραβατικότητας, αυτής δηλ. που αφορά αδικήματα με τα οποία απασχολήθηκαν τα Δικαστήρια Ανηλίκων, επιβάλλοντας αναμορφωτικά / θεραπευτικά μέτρα ή ποινές σωφρονιστικού περιορισμού. Και εδώ τα υπό εξέταση αδικήματα (των οποίων ο αριθμός είναι ούτως ή άλλως ιδιαίτερα περιορισμένος τόσο σε απόλυτα μεγέθη, όσο και σε σύγκριση με τα αντίστοιχα βεβαιωθέντα αδικήματα) δεν εμφανίζουν κάποιες στατιστικά σημαντικές αυξομειώσεις, ούτε παρέχουν την εικόνα μιας ανησυχητικής έξαρσης της νεανικής παραβατικότητας. Αντίθετα, σε

λόγω της μετατροπής σημαντικών (οικονομικών) κακουργημάτων σε πλημμελήματα που επέφερε ιδίως ο ν. 2408/ 1996 (π.χ. περίπτωση εγκλήματος κλοπής με αρπαγή τσάντας, που μετατράπηκε σε πλημμέλημα). Επίσης επιδράσεις άσκησαν και οι ν. 2161/1993, 2331/1995, 2721/1999 και 3189/2003, με τους οποίους αρκετές παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών (ν. 1729/1987) αντιμετωπίστηκαν με ηπιότερο τρόπο και, μ.ά., ορισμένα κακουργήματα «πλημμελειοποιήθηκαν». Τέλος, μία αλλαγή του ποινικού τοπίου έχουν επιφέρει κατά τα τελευταία έτη οι νόμοι περί αλλοδαπών, αρχικά ο ν. 1975/1991 και, στη συνέχεια, ο ν. 2910/2001.

ορισμένες κατηγορίες αδικημάτων, όπως εκείνων κατά της ιδιοκτησίας, σημειώνεται ακόμη και μείωση, αν και κατά την ερμηνεία των στοιχείων αυτών θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι πολύμηνες αποχές δικηγόρων από την ενάσκηση των καθηκόντων τους στα Δικαστήρια³. Οι αποχές αυτές είχαν ευλόγως ως αποτέλεσμα να διεξαχθούν κατά τις περιόδους αυτές πολύ λιγότερες δίκες και, άρα, να επιβληθούν στους ανηλίκους μέτρα ή ποινές.

Αυξητική η συμμετοχή ανηλίκων στη συνολική εγκληματικότητα

Θα πρέπει ωστόσο εδώ να σημειωθεί ότι έστω και αν η καταγεγραμμένη παραβατικότητα των ανηλίκων 13-17 ετών δεν σημείωσε κατά τα τελευταία χρόνια δραματική αύξηση, όμως η συμμετοχή των ανηλίκων αυτών στη συνολική εγκληματικότητα, δηλ. σε σχέση με την εγκληματικότητα όλων των ηλικιακών ομάδων κάθε έτους, εμφανίζει σταθερή ανοδική τάση. Πράγμα που σημαίνει ότι όλο και περισσότεροι νέοι, σε αναλογία με τον συνολικό αριθμό των δραστών κάθε χρονιάς, σύμφωνα τουλάχιστον με τις αστυνομικές στατιστικές, διαπράττουν αξιόποινες πράξεις: Από 2,8% το 1980 (αναλογία 8.368 δραστών 13-17 ετών προς 303.042 δραστών κάθε ηλικίας), φθάνουμε το 1985 στο 4,0% (αναλογία 11.250 δραστών προς 279.455), το 1990 στο 4,8% (14.932 προς 310.569), το 1995 στο 6,1% (17.061 προς 279.552), το 1996 στο 6,0% (17.930 προς 297.139) και το 1999 στο 6,4% (21.834 προς 329.842) .

Οι παραβατικές ομάδες ανηλίκων

Από την άλλη όμως πλευρά, η καταγεγραμμένη παραβατικότητα αυτών των ανηλίκων δεν παρουσιάζει (ακόμη) κάποια συστηματικότητα και συνέχεια, με μορφή δηλ. οργανωμένων συμμοριών που να έχουν ως

³ Ιδίως στη διάρκεια των ετών 1985 (24.9.1985-10.1.1986), 1991 (15.5.1991-11.7.1991, αλλ' όχι συνεχώς), 1992 (20.5.1992-7.7.1992), 1992/1993 (30.10.1992-8.3.1993) και 1994 (21.3.1994-30.6.1994).

κύριο έργο τη διάπραξη εγκλημάτων και τη σύγκρουση με άλλες παρόμοιες ομάδες ή / και με την Αστυνομία για τον “έλεγχο” κάποιας περιοχής,⁴ όπως αντίθετα συμβαίνει σε άλλες χώρες και κυρίως στις Ην. Πολιτείες Αμερικής.⁵

Στη χώρα μας οι παραβατικές ομάδες ανηλίκων έχουν κατά κανόνα περιστασιακό χαρακτήρα και η δραστηριότητά τους, σε μεγάλο βαθμό, γίνεται στο πλαίσιο κρίσιμων αθλητικών διοργανώσεων (ντέρμπυ) ή, έστω, με αφορμή την ιδιότητα του θύματος ως οπαδού κάποιας ομάδας, αν και τελευταία έχουν προσλάβει έκταση και κρούσματα επιθέσεων με καθαρά ληστρικό χαρακτήρα, κυρίως από ομάδες εξαρτημένων ατόμων που στοχεύουν στην απόκτηση χρημάτων για τη λήψη της δόσης τους ή ατόμων που επιθυμούν έτσι να “κραυγάσουν” και να εκδηλώσουν στην κοινωνία το μίσος και την αντίδρασή τους για την όποια περιθωριοποίησή τους.

Είναι βέβαια αξιοσημείωτο, ότι όπως προκύπτει και από σχετική έρευνα του Καθηγητή Εγκληματολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αντώνη Μαγγανά και της κοινωνιολόγου Θεαν. Μανουδάκη⁶, 7% των

⁴ Πράγματι, εάν τουλάχιστον κρίνει κανείς από τις μνημονευθείσες εκδόσεις της Αστυνομίας για την «Παραβατικότητα Ανηλίκων» (σελ. 44-45 των ετών 1994 και 1995 και 40 του έτους 1998), οι Έλληνες ανήλικοι και δη αυτοί που προσάγονται στην Υποδιεύθυνση Ανηλίκων Αττικής, δρουν μόνοι τους (ποσοστό 83,9% το 1994, 85,4% το 1995 και 90,9% το 1998) και μόνο κατ' εξαίρεση με άλλον έναν (11,9% το 1994, 11,5% το 1995 και 6,2% το 1998) ή περισσότερους (4,2% το 1994, 3,1% το 1995 και 1,2% το 1998).

⁵ Μια συνοπτική επισκόπηση των προβλημάτων από την παραβατικότητα ανηλίκων στις Ην. Πολιτείες της Αμερικής εμπεριέχεται στο δημοσίευμα “Teen Crime” του *Richard Lacayo*, περ. “Time” της 21.7.1997, σελ. 58-61. Για το πρόβλημα των παραβατικών ομάδων και των συμμοριών ανηλίκων βλ., π.χ., το 10^ο κεφάλαιο (“Gang Delinquency”) του έργου *Clemens Bartollas, Juvenile Delinquency*, Boston etc.: Allyn and Bacon, 2000⁵, σελ. 303-339, το 7^ο κεφ. (“Youths Who Are Gang Members”) του έργου *Robert W. Drowns/ Kären M. Hess, Juvenile Justice*, Australia etc.: Wadsworth, 2000³, σελ.199-242 και το 9^ο κεφ. (“Peers and Delinquency: Juvenile Gangs and Groups”) στο έργο *Larry Siegel/ Joseph Senna, Juvenile Delinquency. Theory, Practice, and Law*, Australia etc.: Wadsworth, 2000⁷, 317-357. Ως προς την αντίστοιχη κατάσταση στη Γερμανία βλ. την εμπεριστατωμένη ανάλυση των *Wolfgang Metzner* και *Peter Sandmeyer* με τίτλο “Sind wir zu tolerant?” στο περ. “Stern” της 3.7.1997, σελ. 22-27. Επίσης, ως προς την ψυχολογία όσων συμμετέχουν σε νεανικές παραβατικές ομάδες ή συμμορίες βλ. *Fritz Redl, La psychologie des bandes*, εις: *Fr. Marty* (sous la direction de), *Le jeune délinquant*, Paris: Payot, 2002, 67-85 (και σχολιασμός της μελέτης από τον *Ph. Givre*, σελ. 87-115).

⁶ Βλ. ορισμένα από τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής στην «Ποινική Δικαιοσύνη», 1998, 1144-1145, καθώς και σε φύλλα εφημερίδων (π.χ. «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» της

μαθητών Λυκείου στα σχολεία που ερευνήθηκαν ανήκουν σε κάποια εγκληματική συμμορία που διαπράττει βανδαλισμούς σε σχολεία και μαγαζιά, ληστεύει συνομηλικούς υπό την απειλή όπλων, εμπορεύεται ναρκωτικές ουσίες κ.λπ., ενώ ένα άλλο 17% δρα συλλογικά στο πλαίσιο μιας οργανωμένης αλλ' όχι κατ' ανάγκην εγκληματικής ομάδας. Ωστόσο, όπως σημειώθηκε, είναι ακόμη κάπως πρόωμο να προσδώσουμε γενικό χαρακτήρα στα ευρήματα αυτά και να μιλήσουμε για εκτεταμένη ύπαρξη και στην Ελλάδα "συμμοριών ανηλίκων" κατά τα πρότυπα άλλων χωρών, δηλ. για ομάδες ανηλίκων που εκ συστήματος και συνεχώς ασχολούνται με βίαιες παραβατικές πράξεις.

Εξάλλου, από έρευνα του Πανεπιστημίου Αθηνών⁷ σε αποφάσεις του Μονομελούς και του Τριμελούς Δικαστηρίου Ανηλίκων για από κοινού τελεσθείσες σοβαρές παραβατικές πράξεις που απασχόλησαν το εν λόγω Δικαστήριο κατά το έτος 2000 (συνολικά 177 αποφάσεις, που αφορούσαν 355 δράστες και 317 αδικήματα), προέκυψαν τα εξής ενδιαφέροντα στοιχεία:

- Σχεδόν οι μισοί από τους δράστες (46,2%) είναι αλλοδαποί, κυρίως Αλβανοί, και οι υπόλοιποι (53,8%) Έλληνες. Αντίστοιχα, μόνο 60,6% των δραστών έχει ορισμένη κατοικία, κυρίως οι Έλληνες, ενώ για τους υπόλοιπους είτε καταγράφεται ότι είναι αγνώστου διαμονής (29,2%), είτε υπονοείται πως είναι άστεγοι (1,9%), είτε δεν υπάρχουν γι' αυτούς καθόλου στοιχεία (*,3%).

22.3.1998, «Βήμα» της 6.10.1999, σελ. Α17 και «Έθνος της Κυριακής» της 12.10.2003, σελ. 38). Ως προς άλλα ερευνητικά δεδομένα για το θέμα των νεανικών συμμοριών βλ. και Χρ. Ζαραφωνίτου, Εμπειρική Εγκληματολογία, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1995, σελ. 121 επ. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει, στο πλαίσιο αυτό, και η μελέτη του Αντώνη Ε. Αστρινάκη, Νεανικές Υποκουλτούρες. Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία, Αθήνα: Παπαζήσης, 1991 (για την Ελλάδα βλ. ιδίως σελ. 235 επ.) βλ. και του ιδίου, Νέα φαινόμενα και μορφές περιθωριοποίησης της νεολαίας στις σύγχρονες ανεπτυγμένες κοινωνίες. Ορισμένα σημεία προσέγγισης του προβλήματος, εις: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ. 68^α, Ανοιξη 1998.

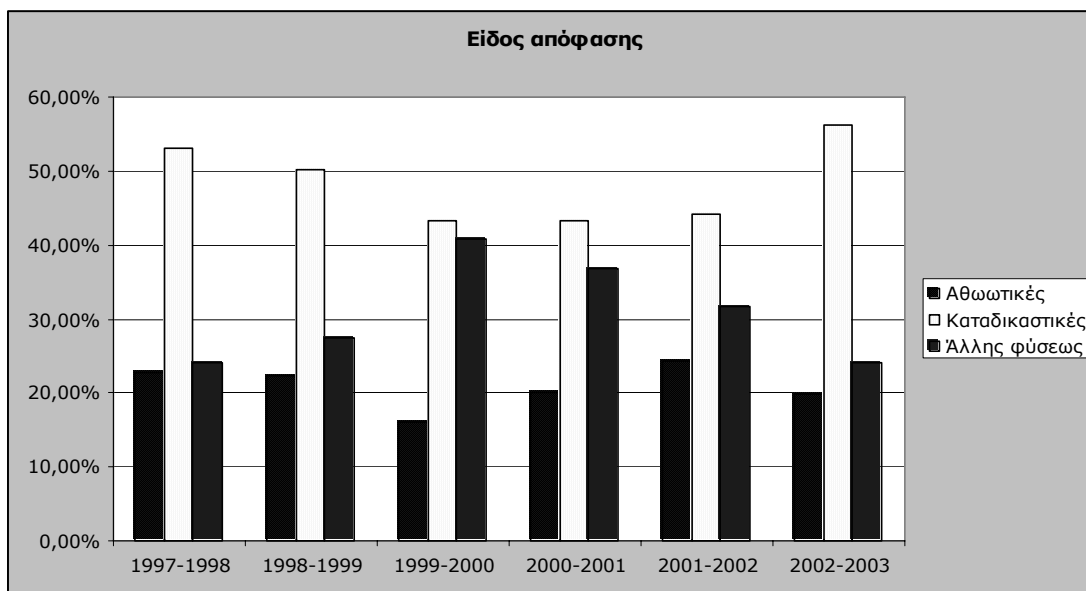
⁷ Βλ. Ν. Κουράκη /Π. Ζαγούρα /Μ. Γαλανού, Συμμορίες Ανηλίκων στην Ελλάδα. Πορίσματα από τις αποφάσεις του Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών, περ. «Ποινικός Λόγος», 2003, σελ. 2205 - 2218

- Περίπου εννέα στους δέκα δράστες είναι αγόρια (87,9%), οι περισσότεροι ηλικίας 16 ετών (44,5%), 14 και 17 ετών (19,1% σε κάθε μία από τις δύο κατηγορίες).
- Συνήθως τελούν κάποιο από τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας (49,8%), κατά κύριο λόγο κλοπές (37,5%), ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιούν είτε λεκτική απειλή, είτε σωματική βία, είτε και όπλο.
- Οι παραβατικές ομάδες των ανηλίκων απαρτίζονται συνήθως από δύο άτομα(41,2%). Πάντως, στην πλειονότητα των περιπτώσεων (45,9%) ο κατηγορούμενος και «καταδικαζόμενος» ανήλικος είναι μόνον ένας, έστω και αν κατά το κατηγορητήριο η παράβαση είναι το αποτέλεσμα κοινής δράσης περισσότερων ατόμων, και τούτο εξηγείται διότι οι υπόλοιποι δράστες είτε δεν αποκαλύφθηκαν, είτε παραπέμφθηκαν να δικαστούν χωριστά. Μπορεί, επομένως, βάσιμα να πιθανολογηθεί, ότι η συνήθης σύνθεση των παραβατικών ομάδων ανηλίκων είναι περιορισμένου αριθμού, χωρίς να φθάνει το ποσοτικό επίπεδο συμμορίας, και ότι πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου ο ανήλικος φαίνεται να χρησιμοποιείται ως « εργαλείο » διάπραξης εγκλημάτων από ενήλικες.
- Περιπτώσεις που να εμπίπτουν στο αδίκημα της «σύστασης και συμμορίας» του προϊσχύσαντος ά. 187 και άρα να μπορούν να χαρακτηρισθούν (έστω μόνον από νομική άποψη) ως «συμμορία» καταγράφηκαν μόνο 10 (ποσοστό 6,8%), κυρίως σε συνδυασμό με διάπραξη ληστειών και κλοπών.
- Στη συγκρότηση των παραβατικών ομάδων ανηλίκων σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν η εθνικότητα (όλοι σχεδόν οι παραβάτες είναι ομοεθνείς: 91,2%) και, σε μικρότερο βαθμό, η φιλία και η συγγένεια.
- Ως προς τα θύματα της ομαδικής παραβατικής δραστηριότητας ανηλίκων, αυτά είναι συνήθως ένα (72,4%) ή, το πολύ δύο (17,1%), κυρίως Έλληνες (90%).
- Τέλος, ως προς την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων που θεωρήθηκαν ότι είχαν ευθύνη για την παραβατική τους συμπεριφορά, στους περισσότερους (63,6%) επιβλήθηκαν αναμορφωτικά μέτρα, κυρίως ανάθεσή τους στην επιμέλεια της Υπηρεσίας Ανηλίκων, ενώ στους υπόλοιπους (36,4%) επιβλήθηκε ποινικός σωφρονισμός. Στο σημείο αυτό χρήσιμο είναι να παρατεθούν και στατιστικά στοιχεία που αφορούν την

εκδίκαση κάθε είδους υποθέσεων από το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών κατά τα δικαστικά έτη 1997-2002, με έμφαση, ιδίως, στον αριθμό «καταδικαζομένων» ή απαλλασσομένων ανηλίκων, το είδος των αδικημάτων που διαπράττουν και το είδος των μέτρων ή ποινών που τους επιβάλλονται (απόλυτοι αριθμοί και ποσοστά):

ΕΙΔΟΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Έτη	Δημ.Αποφ.	Αθωωτ.Αποφ.	Αθωωτ.%)	Καταδ.Απ.	Καταδ. %	Άλλης φύσ. Αποφ.	Άλλης φυσ. %
1997-1998	4419	1007	22,80%	2342	53%	1070	24,20%
1998-1999	3518	786	22,30%	1766	50,20%	966	27,50%
1999-2000	3647	587	16%	1572	43,20%	1488	40,80%
2000-2001	4346	870	20%	1881	43,30%	1595	36,70%
2001-2002	3862	940	24,30%	1703	44,10%	1219	31,60%
2002-2003	3473	889	19,80%	2515	56,20%	1069	24%

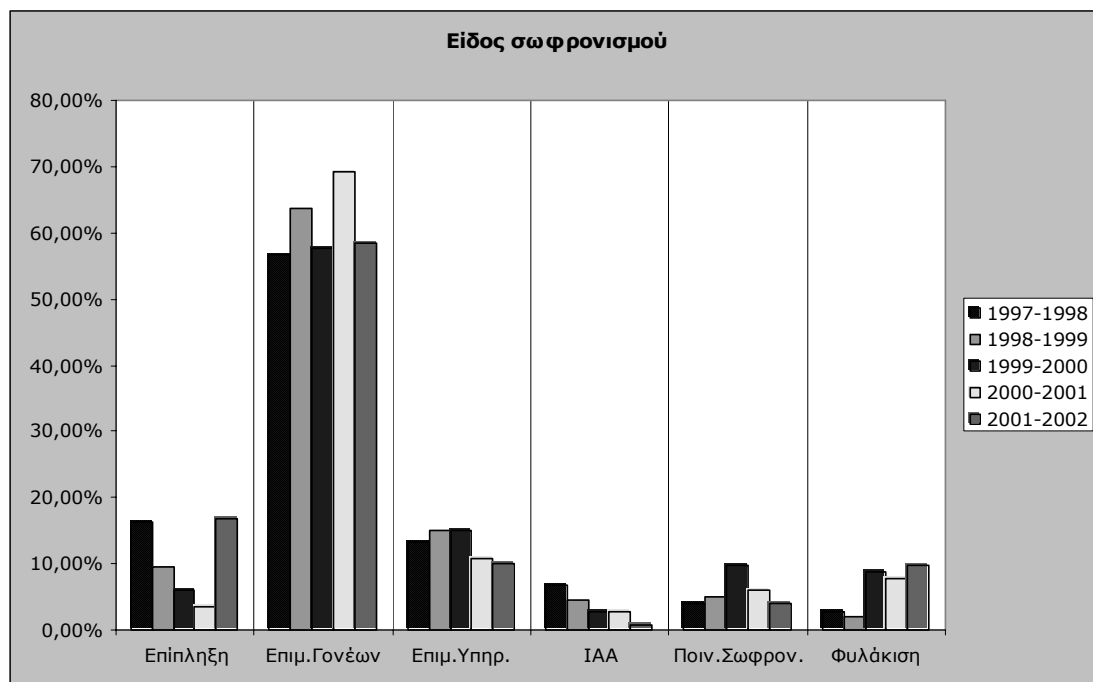

ΕΙΔΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΣΜΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

	Επιπλ. %	Επιμ.Γον. %	Επιμ.Υπ. %	ΙΑΑ %	Π.Σωφρ. %	Φυλ. %
1997-1998	439 16,40%	1516 56,7	359 13	182 6,8	105 4	72 2,7

1998-1999	299	9,5	1348	63,8	319	15	97	4,5	109	5,1	41	2
1999-2000	110	5,9	1077	57,6	282	15	52	2,8	185	9,9	163	8,7
2000-2001	76	3,4	1553	69,1	246	11	62	2,8	138	6,1	173	7,7
2001-2002	329	16,8	1142	58,5	197	10	16	0,8	79	4	189	9,7

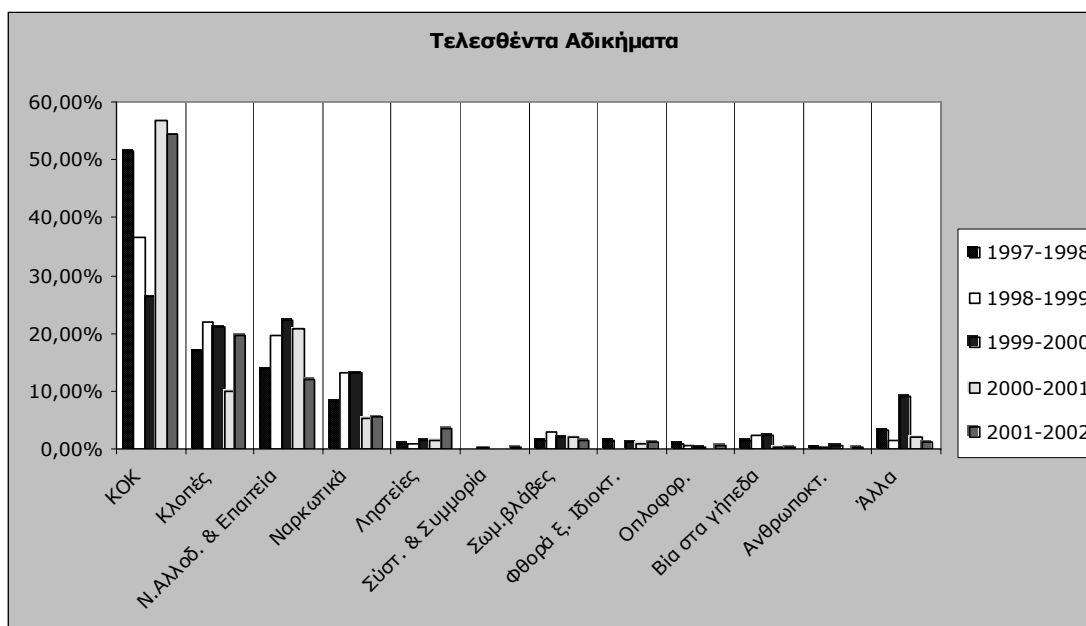
Σημ.: Επίπλ.=Επίπληξη, Επιμ.Γον.=Επιμέλεια Γονέων, Επιμ.Υπ.=Επιμέλεια Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων, ΙΑΑ=Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων, Π.Σωφρ.=Ποινικός Σωφρονισμός, Φυλ.=Φυλάκιση

ΤΕΛΕΣΘΕΝΤΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ

Είδος αδικήματος	1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002
ΚΟΚ	1207	645	415	1071	925
%	51,5	36,5	25,4	56,9	54,3
Κλοπές	401	387	329	186	335
%	17,1	22	21	10	19,6
Ν.Αλλοδαπών & Επαιτεία	320	348	350	390	205
%	13,7	19,7	22,3	20,7	12,1
Ναρκωτικά	191	233	208	99	94
%	8,2	13,2	13,2	5,3	5,5

Ληστείες	22	16	23	30	60
%	0,9	0,2	0	0,1	0,2
Σύσταση & Συμμορία	1	3	0	2	3
%	0,04	0,2	0	0,1	0,2
Σωματικές Βλάβες	33	50	32	37	24
%	1,4	2,8	2	2	1,4
Φθορά ξένης ιδιοκτησίας	32	2	17	15	21
%	1,4	0,1	1,1	0,8	1,2
Οπλοφορία	19	11	6	3	8
%	0,8	0,6	0,4	0,1	0,5
Βία στα γήπεδα	32	40	38	9	4
%	1,4	2,3	2,4	0,4	0,2
Ανθρωποκτονία	6	4	10	1	5
%	0,3	0,2	0,6	0,1	0,3
Άλλα	78	27	144	38	21
%	3,3	1,5	9,1	2	1,2
Σύνολο	2342	1766	1572	1881	1705

*Τα στοιχεία από τις έρευνες
αυτοομολογούμενης εγκληματικότητας*

Οπωσδήποτε, η εντύπωση που δημιουργούν οι επίσημες στατιστικές ως προς την (περιορισμένη) έκταση της νεανικής παραβατικότητας μεταβάλλεται αποφασιστικά εάν επικεντρώσουμε την προσοχή μας σε έρευνες αυτοομολογούμενης παραβατικότητας. Έτσι, π.χ. στην προαναφερθείσα έρευνα της Καθηγ. Κ.Δ. Σπινέλλη για την αυτοομολογούμενη παραβατικότητα νέων ηλικίας 14-21 ετών στη μείζονα περιοχή της πρωτεύουσας⁸, το ποσοστό εκείνων από τους ερωτηθέντες που παραδέχθηκαν ότι είχαν τελέσει αξιόποινες παραβάσεις κατά της ιδιοκτησίας (κλοπή από τηλεφωνικό θάλαμο, από κατάστημα, σχολείο ή αυτοκίνητο, κλοπή αυτοκινήτου ή δικύκλου, διάρρηξη κ.λπ.) έφθασε στο 34,9% για την “προηγούμενη (μόνο) χρονιά” και στο 65,3 % για το αν “ποτέ” (οποτεδήποτε) είχαν τελέσει τέτοια πράξη. Στοιχεία για αυτοομολογούμενη παραβατικότητα υπάρχουν επίσης και στις δύο προαναφερθείσες υποέρευνες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών για τους νέους 15-29 ετών και για τους μαθητές Λυκείων του Νομού Θεσσαλονίκης⁹. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, οι νέοι 15-29 ετών που ρωτήθηκαν ανέφεραν π.χ. ότι ποτέ (76,3 %) ή μόνο ευκαιριακά (13,8 %) “θα ήθελαν να οδηγούν αυτοκίνητο / μηχανή χωρίς να έχουν δίπλωμα ή να κάνουν σουζες”, ότι ποτέ (89,0 %) δεν “θα ήθελαν να πάρουν κάτι από ένα μαγαζί χωρίς να πληρώσουν ή να γίνουν λαθρεπιβάτες στη συγκοινωνία”, και ότι ποτέ (75,0 %) ή μόνο ευκαιριακά (18,0 %) “θα ήθελαν να έλθουν αντιμέτωποι ή να συγκρουσθούν με οπαδούς αντίπαλης ομάδας”. Εξάλλου, ως προς τους μαθητές των Λυκείων που απάντησαν σε αντίστοιχες παρεμφερείς ερωτήσεις, ποσοστό 57,3 % “έτυχε κάποτε να οδηγήσουν μηχανάκι ή αυτοκίνητο χωρίς άδεια” (όχι: 38,5 %),

⁸ Call.D. Spinellis/ El. Apospori / M. Kranidioti / Y. Symiyanni / N. Angelopoulou, Key-findings of a preliminary self-report delinquency study in Athens, Greece, εις: J. Junger-Tas / Cert-Jan Terlouw / Malcolm W. Klein (eds.), *Delinquent behavior among young people in the Western World. First results of the international self-report delinquency study*, Amsterdam/ New York: Kugler & Dutch Ministry of Justice, 1994, 288-309, ιδίως σελ. 310 επ.

⁹ Βλ. τους τόμους με τα αναλυτικά αποτελέσματα των δύο υποερευνών εις: *Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Θεσσαλονίκης/ Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών/ Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Η ταυτότητα, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες της νεολαίας στο Νομό Θεσσαλονίκης*, Αθήνα, 1996. Για την παραβατικότητα των νέων 15-29 ετών βλ. στον οικείο τόμο τις σελ. 168 επ. και τους πίνακες 12-17, ενώ για την παραβατικότητα των μαθητών Μ.Ε. βλ. στον δεύτερο τόμο τις σελ. 58 επ. και τους πίνακες 99-104.

22,5 % “έτυχε κάποτε να πάρουν πράγματα χωρίς να τα πληρώσουν” (όχι: 70,8 %), 47,0% “έτυχε κάποτε να δείρουν κάποιον σε καυγά” (όχι: 48,5%) και 29,5% “έτυχε κάποτε να καταστρέψουν σκόπιμα κάτι που ανήκει σε άλλον” (όχι: 64,3 %). Τέλος, από την έρευνα του Αθ. Ε. Γκότοβου στην οποία παραπέμψαμε και προηγουμένως,¹⁰ προέκυψε ότι οι μαθητές 11-16 ετών σχολείων των Ιωαννίνων και της Κέρκυρας που δήλωσαν ότι στην παρέα τους είναι αντίθετοι ή τελείως αντίθετοι με ορισμένες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς έφθασαν, αντίστοιχα, τους 85,2% και 89,5% ως προς το “να κλέβει κανείς καμιά φορά κάτι”, τους 66,4% και 68,1% ως προς το “να δέρνεται κανείς με άλλους” και τους 70,7% και 67,9% ως προς το “να μπαίνει κανείς στο αστικό χωρίς εισιτήριο και να ταξιδεύει στα κρυφά χωρίς να πληρώσει”. Οι υπόλοιποι μαθητές δήλωσαν ότι “δεν είμαστε και τόσο αντίθετοι” ή “δεν είμαστε καθόλου αντίθετοι”.

Μικρής σημασίας και ευκαιριακά τα αδικήματα

Υπάρχει έτσι στους μαθητές Λυκείου ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό, κυμαινόμενο κατά κατηγορία αδικήματος, που ισχυρίζονται ότι έχουν διαπράξει ευκαιριακά κάποιες αξιόποινες πράξεις, και μάλιστα σε ποσοστό μεγαλύτερο από άλλους νέους μεγαλύτερης ηλικίας.¹¹ Ωστόσο και εδώ τα στοιχεία που προκύπτουν από τις έρευνες αυτές θα πρέπει να ερμηνεύονται με περίσκεψη. Πρώτον, διότι πρόκειται προπάντων για παραβάσεις ευκαιριακού χαρακτήρα (λαμβάνεται υπόψη ολόκληρη η ζωή του νέου) και ήσσονος κοινωνικοηθικής απαξίας (όχι π.χ. ληστείες, που δεν αναφέρονται καν στον σχετικό κατάλογο αδικημάτων αυτών των

¹⁰ Αθαν. Ε. Γκότοβου, *Νεολαία και Κοινωνική Μεταβολή. Αξίες, Εμπειρίες και Προοπτικές*, Αθήνα: Gutenberg (Παιδαγωγική Σειρά), 1996, σελ. 242 επ. και 302-303.

¹¹ Πάντως, σύμφωνα με τα πορίσματα της προαναφερθείσας έρευνας που διενήργησε το Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (Α. Κοκκέβη / Α. Μοστριού / Μ. Τερζίδου / Μ. Λουκαδάκης / Κ. Στεφανής) με θέμα “Συμπεριφορές και στάσεις των μαθητών σε θέματα υγείας” (Δεκέμβριος 1995) σε πανελλήνιο αντιπροσωπευτικό δείγμα, περιλαμβάνοντας και εξειδικευμένες ερωτήσεις για συνήθειες περιπτώσεις νεανικής παραβατικότητας (π.χ. ξυλοδαρμός, κλοπές), ο γενικός μέσος όρος «αντικοινωνικότητας» είναι σχετικά χαμηλός, δηλ. 19,4, με ελάχιστη τιμή το 14 και μέγιστη το 77 (βλ. σελ. 23 του δακτυλογραφημένου κειμένου με τα πορίσματα της έρευνας).

ερευνών). Και δεύτερον, διότι ειδικά στην εφηβική και μετεφηβική ηλικία οι νέοι, όπως σημειώθηκε ήδη, αρέσκονται να διογκώνουν την όποια παραβατικότητα τους, νομίζοντας ότι αποτελεί ένδειξη ανδραγαθίας και “μαγκιάς” το να έλθει κανείς σε σύγκρουση με τις διάφορες μορφές εξουσίας ή, αντίθετα, το να διαπράξει ένα αδίκημα χωρίς να τον πιάσουν (υπενθυμίζεται ότι στην αρχαία Σπάρτη η κλοπή επιτρεπόταν στους νέους, αρκεί ο δράστης να μη γινόταν αντιληπτός: Πλουτάρχου, Λυκούργος ΙΖ'). Σκόπιμο είναι, λοιπόν, τα στοιχεία αυτά να μελετώνται υπό το φως των ανωτέρω επιφυλάξεων και να ερμηνεύονται ανάλογα, σε συσχετισμό με τα λοιπά στοιχεία των επίσημων στατιστικών.

(β) Η ειδικότερη διαχρονική εικόνα

για τα αδικήματα βίας των εφήβων

Εάν από το σύνολο των εκατοντάδων αδικημάτων που καταγράφονται και εκδικάζονται κάθε χρόνο ως “νεανική παραβατικότητα” απομονωθούν εκείνα που εμφανίζουν μια ιδιαίτερη κοινωνικοθητική απαξία, κυρίως λόγω του βίαιου και εκ προθέσεως χαρακτήρα τους, αλλά και της σημαντικής βλάβης που προκαλούν στην ανθρώπινη ζωή, την υγεία, τη γενετήσια ελευθερία και την ιδιοκτησία των άλλων, τότε η εικόνα που προκύπτει γι’ αυτή τη βία και ποινικά σημαίνουσα καταγεγραμμένη παραβατικότητα των εφήβων, με βάση τέσσερα ειδικότερα σοβαρά αδικήματα (ανθρωποκτονίες από πρόθεση, σωματικές βλάβες από πρόθεση, βιασμοί και ληστείες), είναι η ακόλουθη:

ΠΙΝΑΚΑΣ II

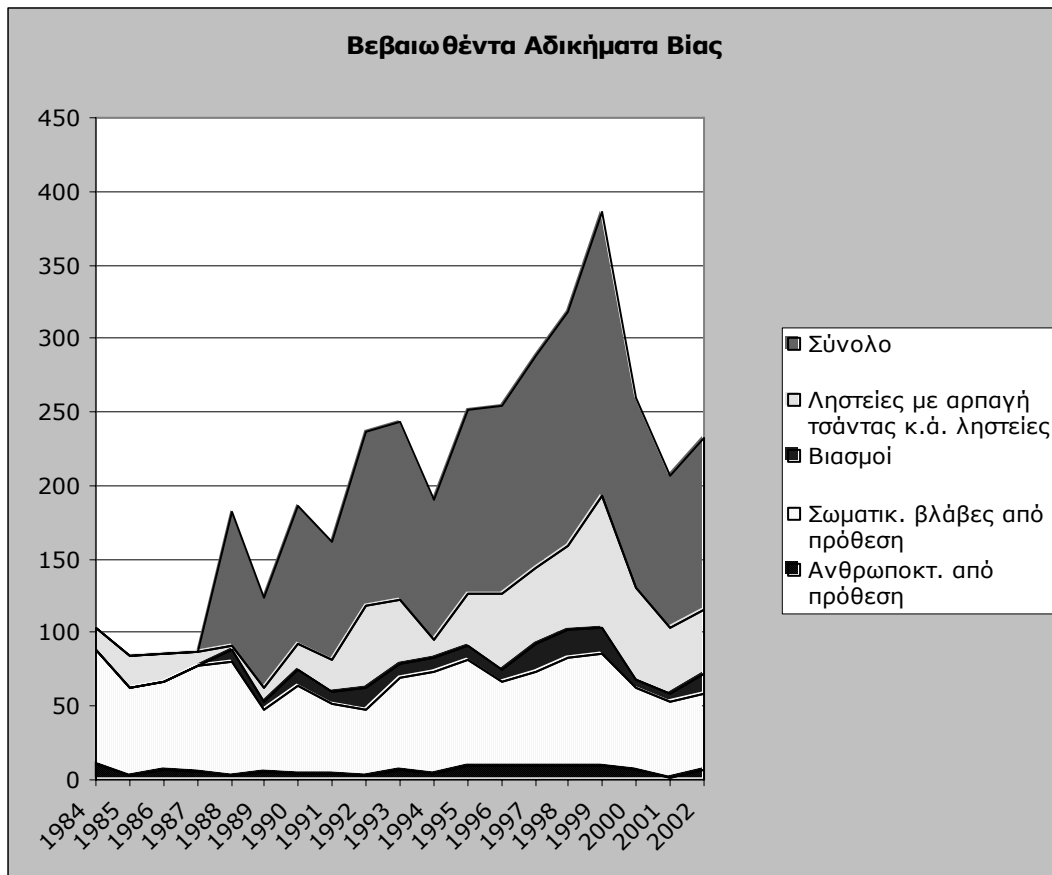
**ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ 13-17 ΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΤΑ ΣΟΒΑΡΟΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ΤΟΥΣ
ΟΠΩΣ ΑΥΤΑ ΠΕΡΙΗΛΘΑΝ ΣΕ ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΜΟΔΙΕΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ
ΑΡΧΕΣ**

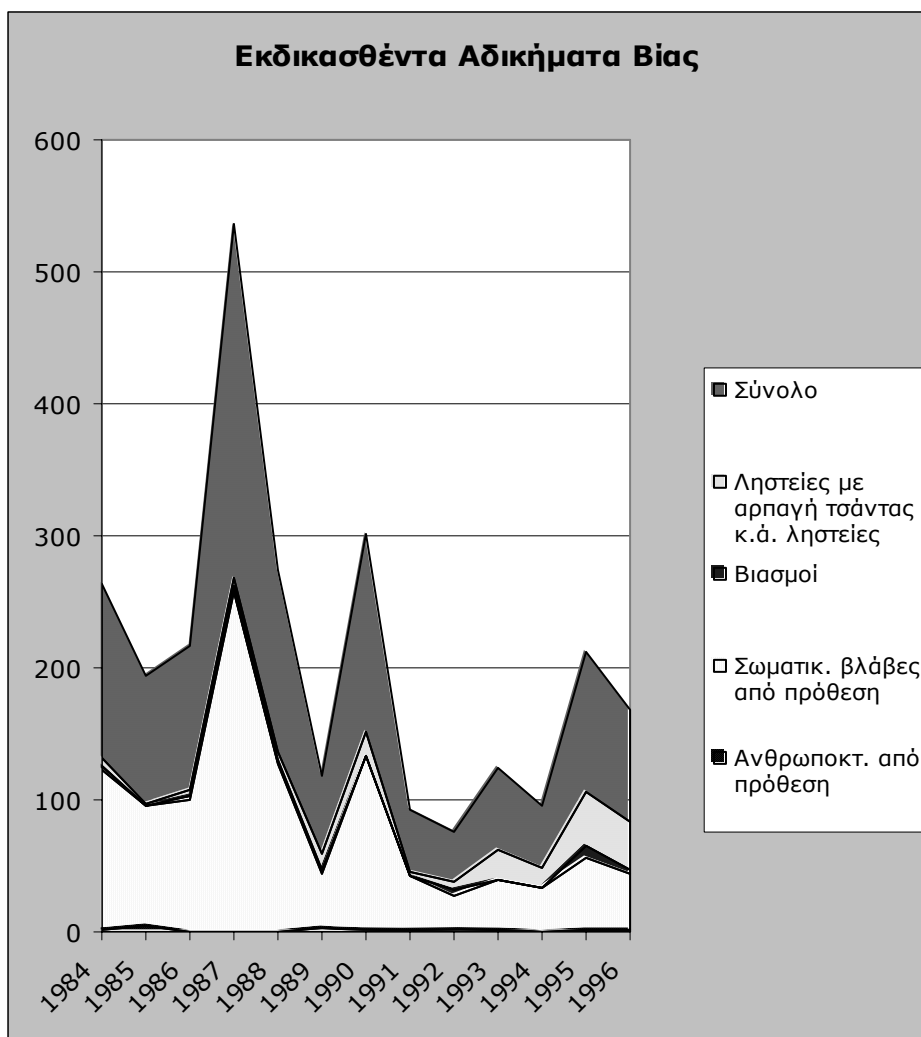
(ΑΡΙΘΜΟΙ ΓΝΩΣΤΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΗΝΑ ΤΕΛΕΣΗΣ ΤΟΥ
ΑΔΙΚΗΜΑΤΟΣ)

ΕΤΟΣ	ΑΝΘΡΩΠΟ ΚΤ ΑΠΟ ΠΡΟΘΕΣΗ		ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΒΛΑΒΕΣ ΑΠΟ ΠΡΟΘΕΣΗ		ΒΙΑΣΜΟΙ		ΛΗΣΤΕΙΕΣ - ΜΕ ΑΡΠΑΓΗ ΤΣΑΝΤΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΛΗΣΤΕΙΕΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	ΒΕΒ.	ΕΚΔ.	ΒΕΒ.	ΕΚΔ.	ΒΕΒ.	ΕΚΔ.	ΒΕΒ.	ΕΚΔ.	ΒΕΒ.	ΕΚΔ.
1984	11	2	77	121	3	16	6	132
1985	3	4	59	91	1	22	1	97
1986	7	0	59	100	3	19	5	108
1987	5	0	73	258	4	9	6	268
1988	3	0	77	127	8	4	3	6	91	137
1989	6	3	42	41	5	3	9	12	62	59
1990	4	1	60	132	11	1	18	17	93	151
1991	4	2	48	40	8	0	21	4	81	46
1992	3	2	44	26	16	4	55	6	118	38
1993	7	1	62	38	10	1	43	22	122	62
1994	4	0	70	33	9	0	12	15	95	48
1995	10	1	72	55	9	9	35	41	126	106

1996	10	1	57	43	8	3	52	37	127	84
1997	10		63		20		51		144	
1998	10		73		19		57		159	
1999	10		75		18		90		193	
2000	7		55		6		62		130	
2001	1		52		5		45		103	
2002	7		52		13		44		116	

Πηγές: Για τα περιελθόντα σε γνώση της αστυνομίας (“βεβαιωθέντα”) αδικήματα: Πίνακες υπ’ αριθμ. 23, 24, και (από το 1988) 32 και 33 των Ετησίων Στατιστικών Επετηρίδων της Ελληνικής Αστυνομίας. Για τα εκδικασθέντα αδικήματα που έτυχαν δικαστικής αντιμετώπισης με μέτρα ή ποινές για ανηλίκους: Πίνακας υπ’ αριθμ. Β. 5 των Ετησίων Στατιστικών Δικαιοσύνης της ΕΣΥΕ και πρόσθετες πληροφορίες από την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Επεξεργασία: Νέστωρ Ε. Κουράκης. Σημειώνεται ότι για τα υπό συζήτηση τέσσερα αδικήματα δεν υπάρχουν αντίστοιχα στοιχεία στις αναφερθείσες ελληνικές έρευνες αυτοομολογούμενης παραβατικότητας. Πάντως γενικά στις ανθρωποκτονίες και τις ληστείες ο “σκοτεινός αριθμός” είναι εκ των πραγμάτων μικρός, ενώ αντίθετα είναι μεγαλύτερος στις σωματικές βλάβες και ακόμη περισσότερο στους βιασμούς (πρβλ. *Αγγελου Τσιγκρή, Βιασμός, το αθέατο έγκλημα*, Αθήνα / Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1996, ιδίως σελ. 6 επ., 229 επ.).

Επιφυλάξεις κατά την αξιολόγηση των στατιστικών στοιχείων

Ως προς την αξιολόγηση των ανωτέρω στοιχείων, θα πρέπει ευθύς εξαρχής να τονισθεί ότι οι βεβαιωθείσες παραβάσεις αφορούν μόνο δράστες που έγιναν γνωστοί στις διωκτικές αρχές κατά τον μήνα τέλεσης της αξιόποινης πράξης. Με δεδομένο όμως ότι σε ορισμένα εγκλήματα, όπως π.χ. η απλή σωματική βλάβη από πρόθεση, ο νόμος προβλέπει τρίμηνη προθεσμία καταμίνυσης του αδικήματος με έγκληση (ά. 308, 315 και 117 ΠΚ), γίνεται προφανές ότι οι αντίστοιχοι αριθμοί παραβάσεων που εμφανίζονται στις αστυνομικές στατιστικές είναι πολύ μικρότεροι

εκείνων που διαμορφώνονται τελικά στη διάρκεια ενός έτους, τούτο, δε, εξηγεί εν μέρει και γιατί οι αριθμοί των εκδικαζομένων παραβάσεων είναι ενίοτε μεγαλύτεροι των βεβαιωμένων. Άλλωστε η εκδίκαση των παραβάσεων γίνεται συνήθως με σημαντική χρονική καθυστέρηση σε σχέση προς τον χρόνο τέλεσης του εγκλήματος, ακόμη και όταν οι δράστες είναι προσωρινά κρατούμενοι, έτσι ώστε να καταντά επικίνδυνη η οποιαδήποτε σύγκριση στοιχείων για βεβαιωθείσες και εκδικασθείσες παραβάσεις από την ίδια χρονιά. Εξάλλου, χρήσιμο είναι να επισημανθεί ότι από το σύνολο των εν γένει βεβαιωμένων παραβάσεων μόνον ένα πολύ μικρότερο μέρος εντάσσεται κατόπιν στην κατηγορία των “εκδικασθεισών”, δηλ. εκείνων για τις οποίες αποφασίσθηκε επιβολή ποινής ή άλλου μέτρου. Αντίθετα, πολλές είναι οι περιπτώσεις των παραβάσεων εκείνων για τις οποίες εκδίδεται αθωωτική απόφαση ή απαλλακτικό βούλευμα, όταν προκύπτει από την προηγηθείσα διαδικασία ότι δεν στοιχειοθετείται το αδίκημα ή υπάρχουν αμφιβολίες για την τέλεση της πράξης.¹² Επίσης, ανάλογα είναι και τα αποτελέσματα όταν η ποινική δίωξη κηρύσσεται απαράδεκτη ή παύει οριστικώς¹³. Εξάλλου, στον περιορισμό του αριθμού των εκδικασθεισών περιπτώσεων σοβαρής παραβατικότητας που εξετάζεται εδώ, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η επακολουθούσα τυχόν επιτρεπτή μεταβολή της

¹² Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας που έγινε από το ΕΚΚΕ για την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα (επιστημ. υπεύθυνος ο αείμνηστος *Ηλίας Δασκαλάκης*), ο μέσος όρος απαλλακτικών βουλευμάτων στην Ελλάδα που είχαν εκδοθεί από το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Αθηνών στην πενταετία 1971-1975 ήσαν 3.168, έναντι 767 παραπεμπτικών (δηλ. ποσοστό 80,5%), ενώ και από τις ποινικές αποφάσεις δικογραφιών περιόδου 1970-1975 που μελετήθηκαν (υποθέσεις αρμοδιότητας Τριμελούς Πλημμελειοδικείου, Τριμελούς Εφετείου, Πενταμελούς Εφετείου και Κακουργιοδικείου), επί συνόλου 647 αποφάσεων, οι 52,6% ήσαν καταδικαστικές, οι 35,1% αθωωτικές και οι 12,3% έπαναν οριστικά τη δίωξη. Βλ. *Ηλ. Δασκαλάκη / Α. Ανδρίτσου / Π. Παπαδοπούλου / Π. Παππά / Ι. Περαντζάκη / Δ. Τσαμπαρλή*, Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1983, σελ. 56 και 57, και *Ηλ. Δασκαλάκη*, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Παραδόσεις, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1985, σελ. 121 και 130. Βλ. επίσης τα ενδιαφέροντα στοιχεία που παραθέτει η *Κ.Δ. Σπινέλλη* για την εξελικτική πορεία επτά περιπτώσεων κακουργημάτων στην εργασία της “Διερεύνηση του Συστήματος Ποινικής Δικαιοσύνης”, εις: *Ν.Ε. Κουράκη* (επιμ.), Μνήμη Π. Ι. Δασκαλόπουλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκα, τ. Γ', Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 1996, σελ. 1053-1092: 1074 επ.

¹³ Πρβλ. *Αργ. Καρρά*, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Αθήνα / Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1998², αριθμ. 735 επ., σελ. 664 επ..

κατηγορίας (π.χ. σωματική βλάβη από πρόθεση που μετατρέπεται σε σωματική βλάβη από αμέλεια).

Η σχέση των στοιχείων με την εικόνα της πραγματικής παραβατικότητας

Τέλος, για την ορθή εκτίμηση της πραγματικής παραβατικότητας που κρύβεται πίσω από τους αριθμούς των όσων παραβάσεων βεβαιώνονται ή / και εκδικάζονται, θα πρέπει να υπομνησθεί ότι διάφορες νομοθετικές τροποποιήσεις κατά τα τελευταία έτη δημιούργησαν νέα δεδομένα στον νομικό χαρακτηρισμό και στις προϋποθέσεις ποινικής δίωξης ορισμένων από τις ανωτέρω αξιόποινες πράξεις. Έτσι, ενώ έως το 1984 η έγκληση ήταν απαραίτητη εάν ο βιασμός διαπραττόταν εις βάρος γυναίκας, με το ά. 11 του ν. 1419/1984 προβλέφθηκε ότι η δίωξη του βιασμού γίνεται αυτεπαγγέλτως, αλλά με δυνατότητα οριστικής αποχής ή παύσης της δίωξης μετά από δήλωση του δικαιουμένου ότι “η δημοσιότητα από την ποινική δίωξη θα έχει συνέπεια το σοβαρό ψυχικό τραυματισμό του θύματος” (ά. 344 ΠΚ όπως ισχύει). Εξάλλου, με τον ίδιο νόμο 1419/1984 (ά. 23) χαρακτηρίσθηκε ως κακουργηματική κλοπή η αφαίρεση τσάντας από δράστη με μηχανοκίνητο μέσο, εφόσον όμως το θύμα δεν προβάλλει αντίσταση (διαφορετικά, και υπό την προϋπόθεση ότι ο δράστης υπερνικήσει αυτή την αντίσταση, συντρέχει περίπτωση ληστείας). Υπό τα δεδομένα αυτά, ενδέχεται να εμφανισθούν στις ανωτέρω στατιστικές οι αριθμοί βιασμών και ληστειών ως αυξομειούμενοι, χωρίς, όμως, να έχουν επέλθει μεταβολές στην πραγματική εξέλιξη της συχνότητας αυτών των εγκλημάτων. Οι επισημάνσεις αυτές σε συνδυασμό με όσα λέχθηκαν για τις επιδράσεις από την αποχή των δικηγόρων και τους σκοτεινούς αριθμούς των επιμέρους εγκλημάτων δείχνουν, νομίζω, πόσο παραπλανητική μπορεί να είναι η ερμηνεία των στατιστικών αριθμών εάν δεν προηγηθεί η σε βάθος εξέταση των παραγόντων που τους επηρεάζουν ή και τους αλλοιώνουν. Εν πάση περιπτώσει, η εικόνα που προκύπτει από τους ανωτέρω αριθμούς για τις ανθρωποκτονίες από πρόθεση, τις σωματικές βλάβες από

πρόθεση, τις ληστείες και τους βιασμούς δεν φαίνεται να παρουσιάζει, σε συνολικό αριθμό και σε επιμέρους αδικήματα, κάποιες σταθερές τάσεις αυξητικού ή φθίνοντα χαρακτήρα, με εξαίρεση, πάντως, τις ληστείες, όπου η τάση είναι αυξητική. Εξάλλου, οι αριθμοί αυτοί είναι τόσο μικροί, ώστε από μόνοι τους να μη μπορούν να θεμελιώσουν κάποιο στατιστικό συμπέρασμα γενικής μορφής, πλην, ίσως, του ότι μέχρι στιγμής η βαριά παραβατικότητα των εφήβων κατά την τελευταία 20ετία εμφανίζει σημαντικές διακυμάνσεις κατά περιόδους και, πάντως, κινείται σε σταθερώς χαμηλά επίπεδα.

(γ) Η εικόνα σε σχέση με τα αδικήματα που αφορούν τις ναρκωτικές ουσίες

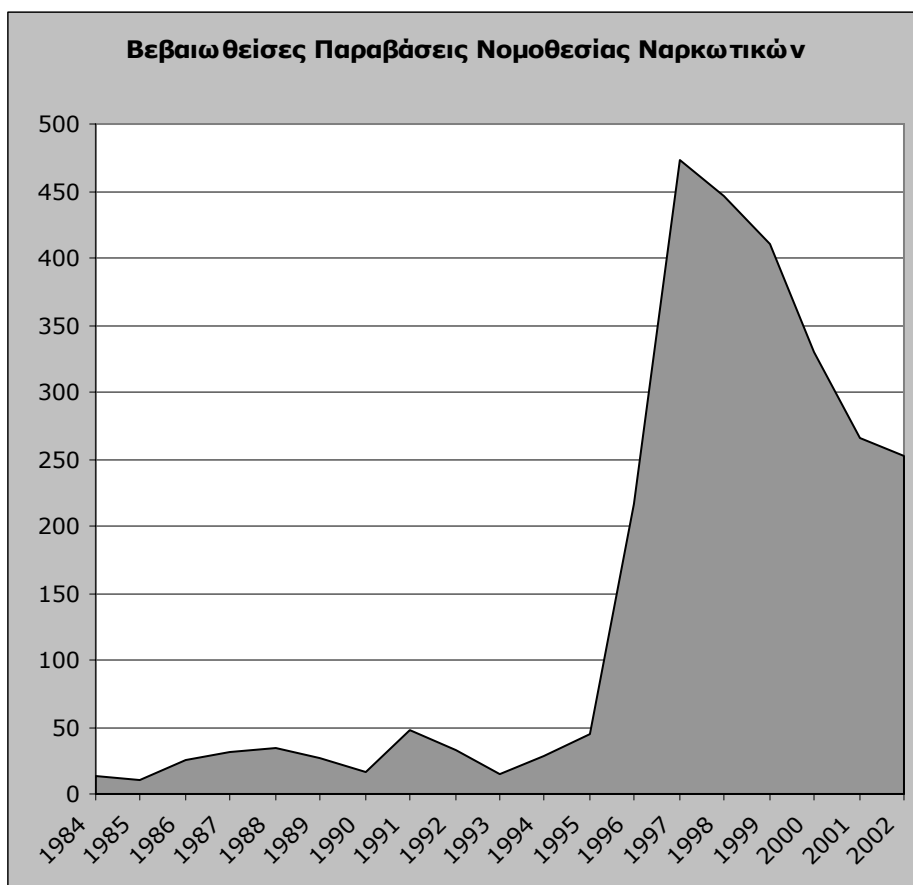
Τέλος, χρήσιμο είναι να εξετασθούν από στατιστική άποψη οι μορφές εκείνες προβληματικής και δη επιθετικής συμπεριφοράς που αντί να εκδηλωθούν προς τα έξω και εναντίον των άλλων, προσλαμβάνουν κυρίως τον χαρακτήρα της “απόσυρσης” και του “αναχωρητισμού” (Merton), καταλήγουν δηλ. να στρέφονται πρωτίστως κατά του ίδιου του δράστη, κυρίως με τη μορφή της κατοχής, χρήσης και διακίνησης ναρκωτικών ουσιών. Το ερώτημα δηλ. εδώ είναι πόσο πολύ η βίαιη επιθετικότητα και η αυτοκαταστροφικότητα μορφοποιούνται και εκλύονται υπό την επίδραση κοινών καθοριστικών παραγόντων (ιδίως: δυσλειτουργία των κοινωνικοποιητικών θεσμών και αξιών, σε συνδυασμό με ατομικά γνωρίσματα, επιδράσεις από κύκλους συνομηλίκων και περιστασιακές “ευκαιρίες”), σε τρόπο ώστε τα δύο αυτά είδη επιθετικής συμπεριφοράς να εμφανίζουν κάποια αλληλοεπίδραση και παραπληρωματικότητα ή παράλληλη εξέλιξη των μεγεθών τους. Εν προκειμένω, η εικόνα που αναδύεται από τις επίσημες στατιστικές σχετικά με παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών είναι η εξής:

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ: ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ 13-17 ΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΠΕΡΙ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ
(ΧΡΗΣΗ, ΕΜΠΟΡΙΑ, ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΧΗ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ)**

ΟΠΩΣ ΑΥΤΕΣ ΠΕΡΙΗΛΘΑΝ ΣΕ ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ
 ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΜΟΔΙΕΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ
 (ΑΡΙΘΜΟΙ ΓΝΩΣΤΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΗΝΑ ΤΕΛΕΣΗΣ ΤΟΥ
 ΑΔΙΚΗΜΑΤΟΣ)

ΕΤΟΣ	ΒΕΒΑΙΩΘΕΝΤΑ	ΕΚΔΙΚΑΣΘΕΝΤΑ
1984	13	5
1985	11	6
1986	25	5
1987	32	18
1988	34	14
1989	27	13 (12 για χρήση)
1990	16	41 (39 για χρήση)
1991	48	11 (9 για χρήση)
1992	33	12 (12 για χρήση)
1993	15	9 (8 για χρήση)
1994	28	23 (20 για χρήση)
1995	45	(30 για χρήση)
1996	217	
1997	473	
1998	446	
1999	410	
2000	330	
2001	266	
2002	252	

Πηγές: Οι ίδιες όπως και για τον Πίνακα Ι. *Επεξεργασία:* Νέστωρ Ε. Κουράκης. Πρβλ. σχτ. δημοσίευμα του Αρχιφύλακα Κωνστ. Κούρου με τίτλο “Στατιστικά Στοιχεία για τα Ναρκωτικά στην Ελλάδα” στο περ. “Αστυνομική Επιθεώρηση” Ιανουαρίου 1996, σελ. 12-13.

Για την ορθή εκτίμηση των ανωτέρω στοιχείων θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι από το 1987, με την ψήφιση της νέας νομοθεσίας περί ναρκωτικών (ν. 1729/1987) και μολονότι το νομοθετικό πλαίσιο κατ' ουσίαν δεν μεταβλήθηκε σημαντικά (με εξαίρεση τα όσα θεσπίστηκαν για τη λειτουργία του ΚΕ.Θ.Ε.Α.), υπήρξε μια γενικότερη τάση να αποφεύγεται στην πράξη η σύλληψη ή και η ποινική αντιμετώπιση απλών χρηστών. Τούτο προφανώς είχε αντίκτυπο και στην εικόνα των στατιστικών στοιχείων για τους χρήστες που εμπλέκονται με τη Δικαιοσύνη και που, κανονικά, θα έπρεπε να είναι πολύ περισσότεροι.

Αυξητική η τάση

Ακόμη, όμως, και υπό την παρούσα μορφή τους, τα στοιχεία αυτά δείχνουν, νομίζω, μία σαφή αυξητική τάση των εφήβων που υποπίπτουν σε παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών. Η αυξητική αυτή τάση φαίνεται μάλιστα να επιβεβαιώνεται όχι μόνον από το ότι τα ναρκωτικά

κατατάσσονται, ήδη, όπως αναφέρθηκε, στην πρώτη ή δεύτερη θέση των σημαντικότερων προβλημάτων της νεολαίας μας, αλλά και από παράλληλα στοιχεία αυτοομολογούμενης παραβατικότητας. Έτσι, από την έρευνα της “Ελευθεροτυπίας” προέκυψε, όπως αναφέρθηκε ήδη, ότι ενώ το 1990 οι νέοι που είχαν δοκιμάσει ναρκωτικές ουσίες ανέρχονταν σε 11,4%, το 1996 το ποσοστό τους έφθασε το 19,0%. Επίσης, ενδεικτικό είναι και το γεγονός ότι, σύμφωνα με έρευνα του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής το 2002 σε 3.884 μαθητές της χώρας (ηλικίες 11½, 13½, 15½ ετών)¹⁴, περίπου ένας στους δέκα (11%) έχει δοκιμάσει ή έχει κάνει χρήση κάποιας ψυχοδραστικής ουσίας (κυρίως κάνναβης και εισπνεομένων - π.χ. ασετόνη, γκαζάκια) με μέση ηλικία πρώτης εμπειρίας τα 13,8 έτη για την κάνναβη και τα 12,3 έτη για τα εισπνεόμενα. Σημειώνεται ακόμη ότι τα αγόρια υπερτερούν των κοριτσιών στα ποσοστά της επικράτησης και της συχνότητας της χρήσης και εμφανίζονται να ξεκινούν τη χρήση σε μικρότερη ηλικία. Επίσης και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, από ορισμένες έρευνες που διεξήχθησαν κατά το 2000 σε νεαρά άτομα πάνω από το εύρος ηλικίας 15-16 ετών και εκτός του σχολικού περιβάλλοντος προέκυψε ότι “η επικράτηση της χρήσης ναρκωτικών τουλάχιστον μια φορά σε όλη τη ζωή αυξάνεται σημαντικά σε συνάρτηση με την ηλικία, μολονότι ο βαθμός της αύξησης ποικίλλει από χώρα σε χώρα” και ότι “τα νεαρά άτομα που συχνάζουν σε χώρους

¹⁴ Βλ. *Ετήσια Έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ (Εθν. Κέντρον Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία)* για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα 2002, Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΨΥ), Ιούνιος 2003, σελ. 36 επ. και ιστοσελίδα www.ektepn.gr. Ως προς παλαιότερα στοιχεία βλ. σχετ. δημοσιεύματα της εφημ. «Τα Νέα» της 6.2.1997, σελ. 24, και της εφημ. «Ελεύθερος Τύπος» της 14.9.1995, σελ. 37, καθώς και τα αναλυτικά στοιχεία στο έργο *Δημ. Μαδιανού κ.ά., Τα Ναρκωτικά στην Ελλάδα, τ. γ': Η χρήση ουσιών στον γενικό πληθυσμό*, Αθήνα: Ψυχιατρική Βιβλιοθήκη, 1992, σελ. 19 επ. και πίνακας XIV του κεφ. 1. Επίσης και στην έρευνα του *Αθ. Ε. Γκότοβου*, *Νεολαία και Κοινωνική Μεταβολή. Αξίες, Εμπειρίες και Προοπτικές*, Αθήνα: Gutenberg (Παιδαγωγική Σειρά), 1996, παρ. 19, σελ. 288 επ., από τους μαθητές σχολείων της Κέρκυρας και των Ιωαννίνων ηλικίας 11-16 ετών που ερωτήθηκαν εάν έχουν επαφή με άλλα ναρκωτικά, εκτός από τα τσιγάρα και το αλκοόλ, μόνον ένα ποσοστό μεταξύ 4,1% και 5,9% απάντησαν καταφατικά, αν και υπολογίσιμο είναι εδώ το ποσοστό εκείνων που δεν θέλησαν να απαντήσουν: μεταξύ 9,3 και 13,4%. Θα πρέπει, πάντως, εδώ να επισημανθεί ότι κατά τα τελευταία έτη σημειώνεται μία δραματική στροφή των ανηλίκων (και) προς τα αλκοολούχα ποτά -βλ. σχετ. δημοσίευμα της «Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας» με επιμ. *Ρούλας Παππά-Σουλούνια*: 10-11.4.2004, σελ. 36-37.

νυχτερινής ψυχαγωγίας και σε κέντρα διασκέδασης παρουσιάζουν επίσης πολύ υψηλότερο μέσο όρο επικράτησης της ψυχαγωγικής χρήσης ναρκωτικών, ιδίως έκστασης”¹⁵.

Βασικά συμπεράσματα

από τη μελέτη των στατιστικών στοιχείων

Τι συμπεράσματα συνάγονται λοιπόν από τη μελέτη των ανωτέρω στατιστικών στοιχείων (πάντοτε με τις γνωστές επιφυλάξεις που αναφέρθηκαν για την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών) ως προς τη διαχρονική εξέλιξη της σοβαρού χαρακτήρα παραβατικότητας των Ελλήνων εφήβων;

Ενόψει των θεσμικών δυσλειτουργιών αλλά και της γενικότερης έλλειψης υπερατομικών αξιών και προτύπων που διαπιστώσαμε στη σύγχρονη Ελληνική κοινωνία (πολλοί θα μπορούσαν να μιλήσουν εδώ για “κρίση”¹⁶), είναι τουλάχιστον παρήγορο ότι η νεανική παραβατικότητα

¹⁵ Βλ. ιδίως *Ετήσια Έκθεση σχετικά με την κατάσταση του προβλήματος των ναρκωτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Νορβηγία, 2002*, έκδοση του Ευρωπαϊκού Κέντρου Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας και Εθν. Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία, Λουξεμβούργο/ Αθήνα, 2002, σελ. 14· βλ. και <http://annualreport.emcdda.eu.int>.

¹⁶ Κυρίως με την έννοια μιας αναντιστοιχίας ανάμεσα στους θεσμούς και στις ανάγκες / προσδοκίες που αυτοί ικανοποιούν. Σε εποχές κρίσεων δηλ., όπως έχει τονίσει η καθ. Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη, οι παραδοσιακοί θεσμοί, έχοντας διαβρωθεί και αποδιοργανωθεί, δεν είναι πλέον σε θέση να παράγουν ικανοποιητικές λύσεις στα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα. Μάλιστα τα προβλήματα αυτά πολλαπλασιάζονται κάτω από την πίεση ορισμένων νέων συγκυριών και συσχετισμών δυνάμεων, ιδίως, δε, σε εποχές μεταβατικές, προάγγελους νέων επιλογών και τρόπων ζωής, οπότε, κατά την ιπποκρατική αντίληψη (π.χ. *Ιπποκρ., Περί κρίσεων*, αρ. 14: «Τα οξέα νοσήματα κρίνεται εν τεσσαρεσκαίδεκα ημέρησιν ως επί το πολύ» -πρβλ. και αρ. 16 και 34), κρίνεται (αποφασίζεται) η τροπή της νόσου και η μετάβασή της προς το καλύτερο ή το χειρότερο (βλ. *Ι. Λαμπίρη - Δημάκη, Η αποσαφήνιση της έννοιας της κρίσης και ο ορισμός του Ιπποκράτη (1988) στη συλλογή δοκιμίων της ίδιας, Η έννοια της κρίσης, Αθήνα / Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1989, σελ. 5-27; ιδίως σελ. 7 επ., 19 επ. Πρβλ. και Νίκης Καλτσόγια -Τουρναβίτη, Κρίση Εποχής - Κρίση Θεσμών - Κρίση Κράτους, εις: Σύμμεικτα προς τιμήν Φαίδωνος Θ. Βεγλερή με θέμα “Η Κρίση των Θεσμών του Κράτους”, Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 1988, 393-421: 405 επ., καθώς και Νικ. Γ. Δημητράτου, Κρίση Αξιών και Κρίση του Ποινικού Συστήματος, περ. “Νομικό Βήμα”, 44: 1996, 944-948). Σε άλλο δημοσίευσμά της του 1991 η Καθ. Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη τονίζει ότι η σύγχρονη*

διατηρείται ακόμη -εάν κρίνει κανείς από τα επίσημα στοιχεία- σε ανεκτά και ελεγχόμενα όρια.

Ακόμη και αν λάβουμε υπόψη μας τους υψηλούς αριθμούς αυτοομολογούμενης παραβατικότητας των σχετικών ερευνών, και πάλι το πρόβλημα δεν φαίνεται να αγγίζει τα όρια του συναγερμού, αφού οι συναφείς παραβάσεις έχουν κατά κανόνα τον παροδικό χαρακτήρα των συνήθων νεανικών παραβάσεων. Ωστόσο η έκρηξη των ναρκωτικών κατά τα τελευταία χρόνια αποτελεί πράγματι ένα ιδιαίτερα ανησυχητικό σημείο των καιρών, που ίσως τελικά να υποδηλώνει ότι τα συσσωρευμένα προβλήματα των εφήβων μας βρίσκουν ευκολότερα διέξοδο σε στάσεις απόσυρσης και αναχωρητισμού, παρά δυναμικής εναντίωσης και μαχητικής αντίστασης. Στο πλαίσιο αυτών των νέων απόσυρσης και αναχωρητισμού θα πρέπει να ενταχθούν και τα φαινόμενα φυγής και εξαφάνισης ανηλίκων από το σπίτι τους, που σύμφωνα με τις καταγγελίες γονέων στις αρμόδιες υπηρεσίες της Αστυνομίας, παρουσιάζουν κατακόρυφη αύξηση κατά 3,5-5 φορές κατά την πενταετία 1995-2000 (από 34 περιπτώσεις αγοριών και 84 κοριτσιών το 1995 φθάνουμε στις 172 για αγόρια και 299 για κορίτσια το 2000!)¹⁷. Βεβαίως, στις περισσότερες των περιπτώσεων τα παιδιά επιστρέφουν στο σπίτι τους έπειτα από ένα έως δύο εικοσιτετράωρα, καθώς το πείραμα αυτής της ανεξαρτησίας τους προκαλεί φόβο. Πάντως πρόκειται για φαινόμενο που ορισμένες φορές, και ιδίως όταν οι γονείς επιδειξουν άτεγκτη στάση, μπορεί να οδηγήσει σε αυτοτραυματισμούς, αυτοκτονίες, μόνιμες εξαφανίσεις (το ποσοστό υπολογίζεται σε 25%)¹⁸ και κακοποιήσεις ή

γενιά των Ελλήνων νέων (όσων γεννήθηκαν κατά την περίοδο 1965-1973) μεγάλωσε σε μία περίοδο κρίσης, σε μία περίοδο δηλ. ιδεολογικής ασάφειας, απομυθοποίησης ειδώλων και ραγδαία εναλλασσόμενων, αντιφατικών συχνά καταστάσεων, π.χ. κοινωνικής φιλελευθεροποίησης και οικονομικής λιτότητας, περίοδο που σφραγίσθηκε κυρίως από το τέλος του ψυχροπολεμικού κλίματος και, ίσως, των ιδεολογιών. «Κοινό βίωμα για τα μέλη [της γενιάς αυτής] υπήρξε το πέρασμα από ένα κλίμα μεγάλων κοινωνικών προσδοκιών σ' ένα κλίμα σκληρών απογοητεύσεων» (βλ. εφημ. «Μεσημβρινή» της 9.1.1991, σελ. 12 και της 4.3.1991, σελ. 14). Ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ακόμη πιο νέας γενιάς, των νέων δηλ. που γεννήθηκαν μετά το 1973, βλ. μεταξύ άλλων τα ενδιαφέροντα αφιερώματα που επιμελήθηκαν ο Δ. Μητρόπουλος στην εφημ. «Το Βήμα» της 16.3.1997, σελ. Α4-Α5, ο Γ. Λακόπουλος στην ίδια εφημερίδα της 24.3.1996, σελ. Α4-Α10 και οι συνεργάτες της εφημ. «Καθημερινή» στο φύλλο της 17.9.1995, σελ. 18.

¹⁷Προβλ. εφημ. «Το Βήμα» της 30.1.2001, σελ. Α17, «Τύπος της Κυριακής» της 25.7.1993, σελ. 24-25 και «Ελεύθερος Τύπος» της 8.3.2004, σελ. 54.

εκμετάλλευση των ανηλίκων από ασυνείδητα άτομα. Η παρατήρηση αυτή φαίνεται να επιβεβαιώνεται και από τις προτεραιότητες των νέων μας στη σχετική διαχρονική έρευνα της “Ελευθεροτυπίας”, όπου ο “αγώνας για μια καλύτερη κοινωνία” έδωσε τη θέση του στη μοναχική επιλογή της “δημιουργικής απασχόλησης”.

Ειδικότερα πορίσματα από τη μελέτη της ένδικης παραβατικότητας

Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν και από τη μελέτη της “ένδικης” εγκληματικότητας έως το 1996 (τελευταίο έτος για το οποίο έχουν δημοσιευθεί στοιχεία από την ΕΣΥΕ). Ειδικότερα, από τη μελέτη της συνολικής “ένδικης” εγκληματικότητας των εφήβων, αυτής δηλαδή που αφορά αδικήματα με τα οποία απασχολήθηκαν τα Δικαστήρια Ανηλίκων, επιβάλλοντας αναμορφωτικά / θεραπευτικά μέτρα ή ποινές σωφρονιστικού περιορισμού, προκύπτουν οι ακόλουθες διαπιστώσεις ως προς την περίοδο 1983 - 1996:

(α) Ο **συνολικός αριθμός** των αδικημάτων αυτών είναι περιορισμένος (η μεγαλύτερη αύξηση σημειώνεται το 1984, με 8.332 εκδικασθέντα αδικήματα).

(β) Οι **διακυμάνσεις** στον συνολικό αριθμό αυτών των αδικημάτων **από χρόνο με χρόνο** εμφανίζουν μια σχετική σταθερότητα (π.χ. 7.609 αδικήματα το 1983, 6.728 το 1990 και 6.064 το 1995) και ασφαλώς δεν μπορεί γίνεται λόγος εδώ για αυξητικές τάσεις. Σημειώνεται ότι ο ετήσιος μέσος όρος κατά την υπό εξέταση 14ετία είναι 6.702 αδικήματα.

¹⁸ Ειδικότερα, κατά την τελευταία δεκαετία 1993-2003 έφυγαν από το σπίτι τους, κατά τις επίσημες στατιστικές της αστυνομίας, 3387 παιδιά ηλικίας έως 17 ετών και από αυτά τα 2659 βρέθηκαν μέσα στο επόμενο ένα έτος, ενώ τα άλλα 728 (ποσοστό περί το 27%) αναζητούνται ακόμη, χωρίς βεβαίως να αποκλείεται κάποια από αυτά επέστρεψαν σπίτι τους χωρίς να ενημερωθούν οι αστυνομικές αρχές.

(γ) Ανάλογα μπορούν να ληφθούν και για *επιμέρους κατηγορίες αδικημάτων*, που βρίσκονται επίσης σε χαμηλά επίπεδα και χωρίς ιδιαίτερες διακυμάνσεις ή αυξητικές τάσεις. Η σημαντικότερη κατηγορία (με μέσο όρο περίπου 5.430 ετησίως) είναι εκείνη που εμπίπτει στους λεγόμενους ειδικούς ποινικούς νόμους (κυρίως τροχαίες παραβάσεις, συνήθως σε ποσοστό 95%), πράγμα που σημαίνει ότι οι περισσότερες υποθέσεις εφήβων που φθάνουν στα Δικαστήρια Ανηλίκων δεν έχουν τον χαρακτήρα μιας πραγματικά εγκληματικής δραστηριότητας. Πολύ λιγότερες είναι οι περιπτώσεις αδικημάτων των εφήβων που στρέφονται κατά της ιδιοκτησίας (ετήσιος μέσος όρος 931) ή αφορούν σωματικές βλάβες (ετήσιος μέσος όρος 174).

(δ) Ακόμη μικρότεροι είναι οι αριθμοί παραβατικότητας εάν ληφθούν υπόψη μόνο σοβαρές περιπτώσεις ένδικης εγκληματικότητας, και ιδίως περιπτώσεις αδικημάτων βίας, όπως ανθρωποκτονίας από πρόθεση, σωματικής βλάβης από πρόθεση, βιασμού και ληστείας. Το σύνολο των εκδικαζομένων υποθέσεων κατ' έτος για τέτοια αδικήματα κυμαίνεται περί τον μέσο όρο 103, με ανώτατο αριθμό το 268 (το 1987) και κατώτατο το 38 (το 1992). Το 1996 ο συνολικός αριθμός αυτών των περιπτώσεων ήταν 84. Συνεπώς, φαίνεται να υπάρχει ένας "σκληρός πυρήνας" εφήβων παραβατών στην Ελλάδα, των οποίων, πάντως, ο αριθμός είναι συγκριτικά μικρός.

(ε) Βέβαια τα στοιχεία αυτά αφορούν μόνο τις περιπτώσεις εκείνες που φθάνουν έως τα δικαστήρια και που δεν καταλήγουν σε αθωωτικές αποφάσεις. Επομένως πρόκειται για στοιχεία που περνούν από κάποιο "φιλτράρισμα" και που ασφαλώς *δεν αποδίδουν την πραγματική έκταση της παραβατικότητας των εφήβων*, αφού δεν μπορούν να συνυπολογισθούν ούτε οι περιπτώσεις που δεν καταγγέλλονται σε διωκτικά όργανα ή για τις οποίες επέρχεται ενδιάμεση εξώδικη διευθέτηση, ούτε και περιπτώσεις για τις οποίες τα διωκτικά όργανα δεν επιτυγχάνουν τον εντοπισμό κάποιων υπόπτων. Ακόμη μένουν απέξω περιπτώσεις που τελικά δεν τιμωρούνται λόγω αλλαγής της νομοθεσίας επί το επιεικέστερο ή εξαιτίας συνδρομής λόγων που αποκλείουν τον

άδικο ή καταλογιστό χαρακτήρα της πράξης (π.χ. άμυνα). Παρά ταύτα, όπως προκύπτει και από αντίστοιχες έρευνες αυτοομολογούμενης παραβατικότητας ή έρευνες θυματοποίησης, ο αριθμός σοβαρών αδικημάτων που διαπράττονται από εφήβους ούτε είναι υψηλός, ούτε εμφανίζει αυξητικές τάσεις τέτοιες, ώστε η περαιτέρω εξέλιξη να μπορούσε να δημιουργήσει ιδιαίτερη ανησυχία.

(στ) Πάντως ειδικά ως προς τα εκδικασθέντα αδικήματα εφήβων που αφορούν *παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών* παρατηρείται μια σαφής αυξητική τάση, έστω και με επιμέρους διακυμάνσεις: Από 5 περιπτώσεις το 1984, φθάνουμε στις 13 (12 για χρήση) το 1989, 41 (39 για χρήση) το 1990, μόνο 9 (8 για χρήση) το 1993, 23 (20 για χρήση) το 1994 και 54 (42 για χρήση) το 1996. Βέβαια και εδώ ο “σκοτεινός” αριθμός της παραβατικότητας είναι πολλαπλάσια μεγαλύτερος.

(ζ) Οι μικροί και σχετικά σταθεροί αριθμοί της γενικότερης παραβατικότητας των εφήβων διαφοροποιούνται έτσι, ως ένα βαθμό, εάν συγκριθούν με τους αριθμούς για παραβάσεις ναρκωτικών, που αντίθετα εμφανίζουν μια σαφή ανοδική τάση. Ένα *συμπέρασμα* που μπορεί να συναχθεί από αυτές τις διαπιστώσεις είναι ότι οι Έλληνες έφηβοι αντιμετωπίζουν στη σύγχρονη κοινωνία μας σημαντικά προβλήματα, αλλ’ ότι η αρνητική επίδραση από τα προβλήματα αυτά παίρνει περισσότερο τη μορφή μιας “απόσυρσης” και μιας τάσης για αυτοεπιθετικότητα και αυτοκαταστροφή (ναρκωτικά), παρά μιας τάσης για επιθετικότητα εναντίον των άλλων (εγκλήματα βίας).

(η) Για την αντιμετώπιση, λοιπόν, της παραβατικότητας των εφήβων και κυρίως αυτής που αφορά τις παραβάσεις ναρκωτικών είναι αναγκαίο, σύμφωνα με τα όσα αναπτύχθηκαν ανωτέρω σε σχέση με τη δυσλειτουργία των κοινωνικοποιητικών θεσμών¹⁹, να υπάρξουν παρεμβάσεις στα βαθύτερα κοινωνικά προβλήματα που δημιουργούν

¹⁹ Βλ. Ν. Κουράκη, Έφηβοι παραβάτες και Κοινωνία, Αθήνα/ Κομοτηνή, Α.Ν. Σάκουλας, 1999

αυτήν την παραβατικότητα και δη προς τέσσερις κατευθύνσεις: Οικογένεια, παιδεία, εργασία και γενικότερο κοινωνικό περιβάλλον.

(δ) Η παραβατικότητα ανηλίκων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ως προς την παραβατικότητα των ανηλίκων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η πρώτη και αδιαμφισβήτητη διαπίστωση είναι ότι η *μεγάλη πλειονότητα των ανηλίκων στις χώρες αυτές (όπως και στην Ελλάδα) δεν διαπράττουν εγκλήματα*. Μπορεί επίσης να λεχθεί, παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει αξιόπιστη στατιστική, ότι οι περισσότεροι από αυτούς που εμπλέκονται σε παραβατικές δραστηριότητες δεν διαπράττουν σοβαρά εγκλήματα.

Επομένως, αν και το υπό συζήτηση θέμα πρέπει να απασχολεί την κοινωνία και τις εκάστοτε κυβερνήσεις, όμως δεν πρέπει και να δραματοποιείται.

Σύμφωνα με τα πορίσματα της Συνάντησης Εμπειρογνομώνων, που διοργανώθηκε από την τότε Γαλλική Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Παρίσι κατά το διήμερο 19-20.10.2000²⁰, δεν είναι δυνατόν να δοθεί μια ακριβή εικόνα της παρούσας κατάστασης σχετικά με τη νεανική παραβατικότητα στον Ευρωπαϊκό χώρο. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα *χαρακτηριστικά* τα οποία εμφανίζονται συχνά σε αδικήματα που διαπράττουν οι ανήλικοι, και αυτά αξίζει να επισημανθούν:

- Διαπιστώθηκε μια σημαντική *αύξηση στον αριθμό των εγκλημάτων βίας που διαπράττονται από ανηλίκους*. Η βία αυτή, σε μεγάλο ποσοστό είναι άσκοπη, κάτι που θέτει πολλά ερωτήματα σχετικά με την υφέρπουσα «ανησυχία» των νέων απέναντι στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

²⁰ Βλ. ενημερωτικό σημείωμα του υπογράφοντος στον “Ποινικό Λόγο”, τ. Α' 2001, 301-308: 304 επ.

- Το φαινόμενο των συμμοριών από ανήλικους παρατηρείται σε ορισμένα Κράτη μέλη. Οι ομάδες αυτές όμως είναι, σε γενικό επίπεδο, χαλαρά οργανωμένες και η κατάσταση στην Ευρώπη δεν είναι τόσο σοβαρή όσο σε άλλες χώρες του Κόσμου.
- Παρατηρείται αύξηση στον αριθμό των υποτρόπων και πολυύποτρων ανήλικων παραβατών (έστω και αν αυτή περιορίζεται σε ένα μικρό αριθμό), κυρίως διότι ο ρυθμός της παραβατικότητας αυτής είναι ταχύτερος απ' ό,τι στο παρελθόν.
- Σημειώνεται αυξανόμενη εμπλοκή κοριτσιών σε εγκληματικές δραστηριότητες. Μάλιστα, ορισμένες χώρες αναφέρουν τη συμμετοχή αυτών των κοριτσιών σε εγκληματικές συμμορίες και στη διάπραξη βίαιων εγκλημάτων.
- Ζήτημα άξιο προσοχής σε ορισμένες χώρες είναι επίσης η μείωση του μέσου όρου ηλικίας των ανήλικων παραβατών.
- Η σχέση μεταξύ της νεανικής παραβατικότητας, της χρήσης και διακίνησης ναρκωτικών και των ποσοστών των εγκλημάτων που διαπράττονται από ενήλικες είναι επίσης στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη νεανική παραβατικότητα σε ορισμένα Κράτη μέλη.
- Μια ακόμη παράμετρος που χρήζει προσοχής από τις κυβερνήσεις, αν και δεν θεωρείται σημαντική από ποσοτική άποψη, είναι η εμφάνιση ρατσιστικής και ξενοφοβικής βίας, που σε ορισμένες περιπτώσεις είναι πολύ σοβαρή.
- Επίσης, αναφέρθηκε από αντιπροσώπους στη Συνάντηση, ότι πολλά από τα αδικήματα που διαπράττονται από ανήλικους στρέφονται κατά ανήλικων. Το συμπέρασμα είναι ότι οι ανήλικοι είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στη βία από τη νεανική παραβατικότητα.

(ε) Παραβατικότητα ανηλίκων και αξιακοί κώδικες

Ενδιαφέρον είναι να διερευνηθεί στις αναπτύξεις που ακολουθούν το κατά πόσον υπάρχει ιδιαίτερα στενή σχέση ανάμεσα στην τέλεση ή μη πράξεων παραβατικότητας και στη γενικότερη νοοτροπία και τους αξιακούς κώδικες που ενστερνίζεται ένας νέος, δηλ. κατά πόσον οι αξιακοί αυτοί κώδικες είναι διαφορετικοί ανάλογα με το αν ο νέος εμφανίζει ή όχι παραβατική συμπεριφορά²¹.

Χρήση ναρκωτικών ουσιών, ατομικισμός και μειωμένος γονεϊκός έλεγχος

Ειδικότερα όπως προκύπτει από την έρευνα του Αθ. Γκότοβου,²² οι μαθητές 11-16 ετών από Ιωάννινα και Κέρκυρα που δήλωσαν ότι έρχονται σε επαφή με ναρκωτικές ουσίες (πέρα από το τσιγάρο και το οινόπνευμα), έχουν εντονότερο προφίλ ατομιστή και συμφεροντολόγου (οι έννοιες αυτές έχουν πάντως έντονο το στοιχείο της αοριστίας), επίσης δε υψηλότερο βαθμό απόρριψης της συμβατικά θεωρούμενης ως ορθής κοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. παροχή βοήθειας σε ηλικιωμένους) και υψηλότερο βαθμό εσωτερίκευσης ενός κώδικα αποκλίνουσας νεανικής συμπεριφοράς, από ό,τι οι μαθητές που δεν σχετίζονται με τέτοιες ουσίες. Στο ίδιο πλαίσιο έρευνας διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές που εμπλέκονται με ναρκωτικές ουσίες έχουν προβληματική σχέση με τους γονείς τους, τελούν υπό μειωμένο γονεϊκό έλεγχο, πηγαίνουν συχνότερα σε μπαρ, καφετέριες κ.λπ. και εμφανίζουν μειωμένη σχολική επίδοση.

²¹ Τό ζήτημα αυτό εξετάζεται διεξοδικότερα στη συνέχεια. Ως προς το ειδικότερο θέμα περί του κατά πόσον οι ανήλικοι παραβάτες εμφανίζουν κάποια καθυστέρηση στην ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη, βλ. ιδίως τις εργασίες *Ming Lee/ Norman M. Prentice, Interrelations of Empathy, Cognition and Moral Reasoning with Dimensions of Juvenile Delinquency*, εις: *Journal of Abnormal Child Psychology*, 16: 1988, 127-139 και *St. Renwick/ Nich. Emler, The relationship between social skills deficits and juvenile delinquency*, εις: *British Journal of Clinical Psychology*, 30: 1991, 61-71, όπου και αναφορές στην προγενέστερη βιβλιογραφία

²² Οπ. π., σελ. 284 επ., 289-290.

Επίσης και από την έρευνα των Ν. Φακιολά / Αντ. Αρμενάκη διαπιστώθηκε ότι υπάρχει θετική συσχέτιση της βιαιότητας με τη χρήση τοξικών ουσιών και με άλλες σημαντικές παραμέτρους. Ειδικότερα οι μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου στα σχολεία του Δήμου Αθηναίων που δοκίμασαν κάποτε οποιαδήποτε ναρκωτική ουσία ανέρχονται, όπως ανέφεραν οι ίδιοι, σε ποσοστό 6,5%, ενώ ευκαιριακή χρήση ουσιών κάνει ένα ποσοστό 3,8% και συνεχή χρήση ένα άλλο 1,5%.²³ Διευκρινίζεται εδώ ότι ένα ποσοστό 93% περίπου των μαθητών δήλωσαν ότι δεν έχουν δοκιμάσει ποτέ οποιαδήποτε ναρκωτική ουσία, αν και το ποσοστό αυτό ίσως να είναι κάπως μικρότερο, αφού σε άλλη ερώτηση ο ένας στους δέκα μαθητές (10%) παραδέχεται ότι θα δοκίμαζε κάποια ναρκωτική ουσία, και κυρίως χασίς, αν κάποιος του το προσέφερε. Από το σύνολο των μαθητών, ένα ποσοστό 72% εκείνων που είχαν δοκιμάσει ναρκωτικά, ένα 82% εκείνων που κάνουν περιστασιακή χρήση και ένα 93% αυτών που κάνουν συνεχή χρήση δήλωσαν ότι είχαν εμπλακεί πολύ συχνά σε πράξεις βιαιότητας (χτυπήματα ή/και ύβρεις) στη διάρκεια του τελευταίου έτους.²⁴

Ιδιαιτερότητες των “βίαιων” μαθητών

Εξάλλου, από τον τρόπο ιεράρχησης των προβλημάτων της νεολαίας εκ μέρους όσων έχουν εμπλακεί πολύ συχνά σε πράξεις βιαιότητας (“βίαιοι”) εμφανίζονται ενδιαφέρουσες αξιακές διαφοροποιήσεις έναντι των μαθητών που ουδέποτε έχουν εμπλακεί (“μη βίαιοι”). Έτσι για τους “βίαιους” μαθητές τα σοβαρότερα προβλήματα της νεολαίας²⁵ είναι κατά σειρά το χάσμα των γενεών (64%), η έλλειψη ψυχαγωγίας (52%), τα σεξουαλικά (52%), οι σπουδές (46%) και οι ψυχοσυναισθηματικές διαταραχές (45%), προηγούνται δηλ. προβλήματα

²³ Νικ. Φακιολά/ Αντ. Αρμενάκη, Παραβατικότητα και επιθετικότητα εφήβων μαθητών, στο έργο Γιάννη Σταμίρη (επιμ. έκδ.), Ειδικά Κοινωνιολογικά Ζητήματα, Αθήνα 1995², σελ. 132-133.

²⁴ Όπ. π., σελ. 140, 185-186.

²⁵ Όπ. π., σελ. 140, 180.

που αφορούν τις σχέσεις με τους γονείς, την προώθηση ευδαιμονιστικών στόχων και την επίτευξη μιας διεξόδου από ψυχοσυναισθηματικά προβλήματα. Αντίθετα, στους “μη βίαιους” μαθητές είτε θεωρείται ότι τα προβλήματα είναι ανύπαρκτα (“κανένα πρόβλημα”: 70%), είτε εντοπίζονται τα υπάρχοντα προβλήματα σε γενικότερου χαρακτήρα φαινόμενα που θεωρείται ότι απειλούν τις βάσεις της κοινωνίας και το μέλλον των μαθητών, όπως οι ναρκωτικές ουσίες (74%), η κρίση αξιών (69%) και τα επαγγελματικά (69%). Περαιτέρω, από την έρευνα αυτή προκύπτει²⁶, όπως και από την προηγούμενη, ότι οι “βίαιοι” μαθητές προέρχονται συγκριτικά περισσότερο από οικογένειες με γονείς έγγαμους που δεν ζούσαν την περίοδο της έρευνας στο ίδιο σπίτι (63%) ή από γονείς χήρους (47%) και διαζευγμένους (43%) (απουσιάζει δηλ. το πρότυπο ενός από τους δύο γονείς²⁷), επίσης, δε, από οικογένειες με γονείς αναλφάβητους (35%) ή, αντίθετα, αποφοίτους Πανεπιστημίου (35%) και επιστήμονες με μεταπτυχιακές σπουδές (43%). Πλεονάζουν ακόμη οι “βίαιοι” μαθητές από γονείς άνεργους (42%), συνταξιούχους (32%) ή επιχειρηματίες (36%) και ελεύθερους επαγγελματίες (36%) (ιδιαίτερα οι μητέρες) ή από ανώτερα και μέσα διοικητικά στελέχη (39%). Στους “βίαιους” μαθητές ανήκουν πιο πολύ εκείνοι που συχνάζουν κατά τις ελεύθερες ώρες τους κυρίως σε μπαράκια, καφετέριες, πλατείες και αθλητικούς χώρους, παρά εκείνοι που μένουν πιο πολύ σπίτι ή πηγαίνουν πιο πολύ σε θέατρα, συναυλίες ή πολιτιστικά κέντρα. Ακόμη, οι πιο

²⁶ Οπ. π., σελ. 139 επ., 177 επ.

²⁷ Χρήσιμο είναι να σημειωθεί εδώ ότι σύμφωνα με τα πορίσματα βρετανικής έρευνας σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 1202 ενηλίκων (άνω των 18 ετών), που δημοσιεύθηκαν στην εφημ. «Guardian» της 7.11.1996, σελ. 9, η συντριπτική πλειονότητα (88%) των ερωτηθέντων απάντησαν ότι οι γονείς είναι εκείνοι που δίνουν το μέτρο των ηθικών αξιών για τα παιδιά τους. Την πρωταρχική σημασία του ρόλου των γονέων στην παραβατικότητα (ή όχι) των ανηλίκων επεσήμανε και η τότε Εισαγγελέας Ανηλίκων κ. Κωνσταντίνα Γκίκα, σύμφωνα με την οποία οι ανήλικοι παραβάτες «είναι συνήθως παιδιά που ζουν σε προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον. Και όταν λέμε προβληματικό περιβάλλον δεν εννοούμε παιδιά διαζευγμένων γονιών, αλλά παιδιά που οι γονείς τους δεν εκπληρούν τον γονικό τους ρόλο, δεν ενδιαφέρονται γι' αυτά. Οι γονείς των παραβατικών παιδιών συνήθως είναι χαμηλού επιπέδου, αλλά δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις παραβατικών παιδιών που ανήκουν στις λεγόμενες καλές οικογένειες» (βλ. σχετ. δημοσίευμα της εφημ. «Βήμα» της 29.9.1991, σελ. Α36 με επιμ. της Ιωάννας Μάνδρου).

“βίαιοι” μαθητές έχουν σε υψηλότερα ποσοστά γονείς και φίλους που καπνίζουν, πίνουν οινοπνευματώδη ή κάνουν χρήση ηρεμιστικών και ναρκωτικών, ζουν δηλ. σε περιβάλλον όπου η χρήση αυτών των ουσιών είναι αποδεκτή²⁸.

Έμφαση στην κατοχή καταναλωτικών αγαθών

Οι τάσεις των σημερινών νέων για εκδηλώσεις βιαιότητας και παραβατικότητας και η σχέση αυτών των τάσεων με το σημερινό αξιακό σύστημα προκύπτουν με ιδιαίτερη ευκρίνεια και από μια έρευνα που διενήργησαν σε 808 νέους 17-37 ετών ο διδάκτωρ Κοινωνιολογίας Γρηγόρης Λάζος και ο Καθηγητής Εγκληματολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αντώνης Μαγγανάς, από τον Δεκέμβριο 1995 έως τον Απρίλιο 1996.²⁹ Για την πραγματοποίηση της έρευνας υποβλήθηκε

²⁸ Σε συναφή επαναληπτική έρευνα που έγινε από την εταιρεία δημοσκοπήσεων V-PRC για λογαριασμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και του Εθν. Συμβουλίου Νεολαίας κατά τα έτη 1997 και 1999 σε 14 γεωγραφικές περιοχές της χώρας διαπιστώνεται ότι μεταξύ των μαθητών 15-19 ετών υπάρχει ένα ποσοστό “οργισμένων” περί το 22,6%, που αποδέχονται τις ακραίες κινητοποιήσεις (καταλήψεις δρόμων και σχολείων, παρεμπόδιση κυκλοφορίας, καταστροφές), ένα άλλο ποσοστό 56% με νέους “κλασικά κινητοποιημένους” (με ηπιότερες μορφές κοινωνικής διαμαρτυρίας: πορείες, διαδηλώσεις), και ένα ποσοστό ανάλογο περίπου με το πρώτο (21,4%), που αποτελείται από “ήσυχους” μαθητές. Γενικά, η επικριτική στάση της νεολαίας εκείνη την εποχή συνιστούσε κυρίαρχη ιδεολογία και μάλιστα με αυξητική τάση μεταξύ 1997 και 1999, αν και οι κοινωνικές αξίες καθορίζονται από την οικογένεια, την εργασία, την προσωπική ελευθερία, τη φιλία, τη μόρφωση κ.λ.π., δηλ. από ένα αξιακό σύστημα ανθρωπιστικής μορφής, αλλά και με “παραδοσιακές” εμφανίσεις. Ειδικότερα, οι “οργισμένοι” νέοι 15-19 ετών, είναι κυρίως αγόρια που μένουν με τους γονείς τους, μαθητές και σπουδαστές μεσαίου οικογενειακού εισοδήματος (τότε 300-500 χιλ. δρχ.), όχι ικανοποιημένοι από τη ζωή τους και με ισχυρή πολιτική ταυτότητα- βλ. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς/ Ινστιτούτο V-PRC, Οι νέοι του καιρού μας. Αξίες, στάσεις και αντιλήψεις της Ελληνικής νεολαίας (1997-1999), Αθήνα: Παπαζήσης, 2000, ιδίως σελ. 43 επ., 102 επ.· προβλ. σχτ. δημοσίευμα της Μάρνυς Παπαματθαίου στην εφημ. “Το Βήμα” της 17.11.1999, σελ. Α16-Α17 και του Αλέξανδρου Θεολόγου στη εφημ. “Ελεύθερος Τύπος” της ίδιας ημέρας, σελ. 30-31.

²⁹ Βλ. Αντώνη Δ. Μαγγανά/ Γρηγόρη Λάζου, Κοινωνικές Αξίες των Παραβατικών και των Μη-Παραβατικών. (Έρευνα με βάση το Portrait de la clientele correctionnelle du Quebec), Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1997, ιδίως σελ. 25 επ.. Μία παρουσίαση των πορισμάτων της έρευνας δημοσιεύθηκε στην εφημ. «Απογευματινή της Κυριακής» της 9.2.1997, σελ. 29 με επιμ. της Δεσπ. Κονταράκη.

ερωτηματολόγιο σε 231 παραβατικούς νέους/ νέες (που είτε είχαν συλληφθεί από τα διωκτικά όργανα είτε όχι), σε 337 φοιτητές/ φοιτήτριες και σε 240 αποφοίτους/ απόφοιτες Πανεπιστημίου (οι δύο τελευταίες κατηγορίες νέων χρησιμοποιήθηκαν ως ομάδα ελέγχου). Σκοπός της έρευνας ήταν να διευκρινισθεί η σημασία που αποδίδουν οι ερωτηθέντες σε 15 βασικές αξίες της καθημερινής ζωής (π.χ. προσωπική αξιοπρέπεια, υπεύθυνη και φερέγγυα χρήση της ελευθερίας, εργασία κ.λπ.). Από τη μελέτη των αποτελεσμάτων της έρευνας, που η μεθοδολογία της στηρίχθηκε σε ανάλογη μελέτη δύο επιστημόνων του Quebec, προέκυψε ότι και οι τρεις κατηγορίες των ερωτηθέντων (παραβατικοί, φοιτητές, απόφοιτοι) τοποθετούν στις πρώτες θέσεις τις γενικά αποδεκτές, αλλά θεωρητικές και “ανώδυνες” αξίες να αισθάνεται κανείς άνετα με τον εαυτό του, να τον αγαπούν, να τον σέβονται και να έχει φίλους ή έμπιστο σύντροφο. Οι διαφοροποιήσεις όμως γίνονται έντονες όταν φθάνουμε σε αξίες περισσότερο πρακτικές και δοκιμαζόμενες, όπως ο πολιτισμός (ως έκφραση καλλιέργειας), το αυτοκίνητο (έξοδα-κατανάλωση) και η υπεύθυνη χρήση της ελευθερίας. Έτσι ο πολιτισμός, που ούτως ή άλλως αξιολογείται σε χαμηλές θέσεις από όλους (!), συγκεντρώνει το 67,9% των φοιτητών / φοιτητριών (12^η θέση), το 60,2% των αποφοίτων (13^η θέση), αλλά μόλις το 52% των παραβατικών (15^η θέση). Επίσης κάπως μειωμένα είναι τα ποσοστά προτιμήσεων στους παραβατικούς ως προς την υπεύθυνη χρήση της ελευθερίας (83,4%: 8^η θέση, έναντι της 5^{ης} θέσης (85,9%) στους φοιτητές και της 7^{ης} (86,3%) στους αποφοίτους), καθώς και ως προς την αξία της νομιμότητας (67,6% :12^η θέση, έναντι 9^{ης} (70,9%) των φοιτητών και 11^{ης} (72,3) των αποφοίτων). Εκεί όμως όπου οι διαφορές εμφανίζονται μεγαλύτερες είναι οι προτιμήσεις των τριών ομάδων απέναντι στο αυτοκίνητο (έξοδα/ κατανάλωση), με εμφανή την προτεραιότητα που του αποδίδουν οι παραβατικοί (74,8%: 10^η θέση) έναντι των φοιτητών (58,7%: 13^η θέση) και των αποφοίτων (67,6%: 12^η θέση). Χωρίς επομένως οι παραβατικοί να εμφανίζουν ουσιαδεις αποκλίσεις έναντι του λοιπού πληθυσμού σε βασικές αξίες, διαφοροποιούνται σημαντικά αφενός ως προς τη σημασία που αποδίδουν στην κατοχή καταναλωτικών αγαθών (με χαρακτηριστικό παράδειγμα το αυτοκίνητο) και αφετέρου ως προς το μειωμένο -σχετικά- ενδιαφέρον τους

απέναντι σε καθαρά “κοινωνικοποιητικές” αξίες, όπως η υπεύθυνη χρήση της ελευθερίας, η νομιμότητα και, εντέλει, ο πολιτισμός ως έκφραση καλλιέργειας.

Από όσα αναπτύχθηκαν προκύπτει, νομίζω, ότι έστω και αν η παραβατικότητα των Ελλήνων νέων δεν εμφανίζει σήμερα έξαρση ή συστηματικότητα στην τέλεσή της,³⁰ όμως διαφαίνεται να υπάρχει και στη χώρα μας μια σαφής σχέση, που χρειάζεται να μελετηθεί περισσότερο, ανάμεσα στις διάφορες μορφές νεανικής παραβατικότητας και στους κώδικες αξιών που υιοθετούνται από τους ανήλικους παραβάτες ως τρόπος αντίδρασης απέναντι στη δυσλειτουργία των κοινωνικοποιητικών θεσμών. Βέβαια, όπως σημειώθηκε, το πρόβλημα αυτό είχε εν μέρει εξετασθεί από εγκληματολογική άποψη στο Συμβούλιο της Ευρώπης (Στρασβούργο) κατά το 14^ο Συνέδριο Εγκληματολογικής Έρευνας το 1980, του οποίου θέμα ήταν ο ρόλος των κοινωνικοποιητικών θεσμών σε μια μεταβαλλόμενη κοινωνία.³¹ Πιστεύω όμως ότι σ’ αυτά τα τελευταία 20 χρόνια και παρά τις αξιόλογες επιστημονικές εργασίες που είδαν εν τω μεταξύ το φως της δημοσιότητας, το πρόβλημα δεν

³⁰ Δεν αποκλείεται, πάντως, μία επιδείνωση αυτής της κατάστασης εάν, όπως παρατήρησε η κοινωνιολόγος και εγκληματολόγος Χριστίνα Νόβα-Καλτσούνη, δημιουργηθούν ευνοϊκές για μια τέτοια εξέλιξη, όπως για παράδειγμα, «η περιθωριοποίηση μεγάλων τμημάτων της νεολαίας, ο αποκλεισμός της από τα αγαθά της εργασίας και του πολιτισμού και γενικότερα η δυσκολία κοινωνικής ένταξης του νέου σύμφωνα με τις ατομικές του δυνατότητες και προσωπικές του επιθυμίες, και όχι σύμφωνα με το πρότυπο ενός μέσου κοινωνικού υποκειμένου που καθημερινά προβάλλεται και προωθείται με γοργούς ρυθμούς» (βλ. εφημ. «Ελευθεροτυπία» της 7.4.1992, σελ. 24-25).

³¹ Βλ. *Council of Europe*, 14th Criminological Research Conference (Strasbourg, 24-26 November 1980), *Prevention of Juvenile Delinquency: The Role of Institutions of Socialisation in a Changing Society*, Strasbourg 1981. Πρβλ. Π. Παπαδάτου, *Η επιθετικότητα, η βία και η καταστροφικότητα στην κοινωνική διαβίωση*, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1980 (σειρά “Ποινικά”, αρ. 4) και Βασ. Βονιδάσκη, *Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο (Συμβολή στην κοινωνιολογία της παιδείας)*, Αθήνα: Γρηγόρη, 1987. Πάντως πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τα τελευταία χρόνια η μελέτη των κοινωνικοποιητικών παραγόντων έχει αρχίσει να προσλαμβάνει ιδιαίτερη σημασία, κυρίως σε συσχετισμό με τα αναγκαία μέτρα που οφείλει να λαμβάνει η Πολιτεία για τη συγκράτηση των ανηλίκων από την παραβατικότητα. Κάτω από το πρίσμα αυτό βλ. και τη βρετανική έκδοση *The Audit Commission, Misspent Youth: Young People and Crime*, Abingdon/ Oxon, 1997.

αντιμετωπίσθηκε σε θεωρητικό επίπεδο όσο θα του άξιζε³². Όπως προαναφέρθηκε, παραμείναμε επί δεκαετίες προσκολλημένοι σε διάφορες θεωρίες της αλλοδαπής για ανομία, υποπολιτισμό της βίας, διαφοροποιητικές κοινωνικές συναναστροφές, συστήματα διαφορετικών ευκαιριών κ.λπ., χωρίς να θέσουμε τον δάκτυλο επί τον τύπο της ελληνικής πραγματικότητας και χωρίς να προχωρήσουμε σε μια δική μας ολοκληρωμένη θεωρητική προσέγγιση ή/ και εμπειρική έρευνα για την επίδραση που ενδέχεται να ασκούν στην παραβατικότητα των Ελλήνων ανηλίκων η κρίση των αξιών και η δυσλειτουργία των κοινωνικοποιητικών θεσμών.

Κατά κανόνα η επίδραση των παραγόντων αυτών στην παραβατικότητα εξετάζεται μόνο στο ατομικό επίπεδο του ανηλίκου και του στενού του περιγύρου, χωρίς να ερευνάται η γενικότερη δυσλειτουργία των ίδιων των θεσμών που οδηγούν σε αυτήν την κατάσταση και πώς οι θεσμοί αυτοί σχετίζονται με την υπάρχουσα αξιακή δομή μιας κοινωνίας. Εδώ, λοιπόν, οι διαθέσιμες θεωρίες κρίνονται ανεπαρκείς. Γι' αυτό και θα ήταν, πιστεύω, ιδιαίτερα χρήσιμο να στραφεί η προσοχή των επιστημόνων και προς αυτή την κατεύθυνση.

³² Παρήγορο είναι πάντως το γεγονός ότι κατά τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται πρωτοβουλίες πολιτών που επιδιώκουν να αναδείξουν την ιδέα ότι η παραβατικότητα των ανηλίκων οφείλεται όχι τόσο στους ίδιους τους ανηλίκους, όσο κυρίως στις παραλείψεις των ενηλίκων και στις ελλειμματικές δομές της κοινωνίας, με αποτέλεσμα τις κακές συνθήκες διαβίωσης, τις περιορισμένες ευκαιρίες κ.λπ. Στον κύκλο αυτών των πρωτοβουλιών ανήκει και η γερμανική "Magdeburger Initiative", που αντιμετωπίζει τους παραβατικούς ανηλίκους όχι ως πρόβλημα, αλλ' ως ανθρώπους με προβλήματα -πρβλ. *Mich. Walter, Jugendkriminalität, Stuttgart etc.: R. Boorberg, 2001²*, αριθ. 2k και 3q, σελ. 34 και 45

Αποκρυστάλλωση των νέων τάσεων

σε διεθνή κείμενα και συμβάσεις

Οι νέες τάσεις στο Δίκαιο των Ανηλίκων και κυρίως η τάση για συγκεκριασμό του “προνοιακού” με το “δικαιικό” πρότυπο αποτυπώνονται με ανάγλυφο τρόπο και στα τέσσερα σημαντικότερα διακρατικά κείμενα των τελευταίων ετών για τους ανήλικους παραβάτες, δηλ. α) στους “Ελάχιστους ή Στοιχειώδεις Κανόνες για την Απονομή της Δικαιοσύνης σε Ανήλικους” του ΟΗΕ 1985 (υιοθετήθηκαν ως Απόφαση 40/33, αποκαλούνται συνοπτικά “Κανόνες του Πεκίνου” ή “The Beijing Rules” β) στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, που υιοθετήθηκε από τη Γεν. Συνέλευση του ΟΗΕ την 20.11.1989, τέθηκε σε ισχύ την 9.9.1990 και κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον ν. 2101 της 3.12.1992 γ) στη Σύσταση (87) 20 από 17.9.1987 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης “για τις κοινωνικές αντιδράσεις στη νεανική παραβατικότητα” και δ) στη Σύσταση 2003(20) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης “για νέους τρόπους μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας και για τον ρόλο της Δικαιοσύνης των Ανηλίκων”. Μολονότι τα κείμενα αυτά δεν είναι δεσμευτικής ισχύος (αποτελούν δηλ. “soft law”, πλην της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που είναι για την Ελλάδα νόμος του Κράτους, άρα δεσμευτικής ισχύος - “hard law”), όμως είναι προφανές ότι έχουν ιδιαίτερη ηθική αξία για τα κράτη-μέλη που τα έχουν συνυπογράψει και πρέπει να συνιστούν -δεοντολογικά- τον άξονα της νομοθετικής τους πολιτικής για τους ανήλικους παραβάτες.

Οι κανόνες του Πεκίνου

Ειδικότερα, στο πρώτο από τα κείμενα αυτά, τους “Κανόνες του Πεκίνου”³³, ορίζεται κατ’ αρχήν ως “αντικειμενικός σκοπός της αγωγής

³³ Οι Κανόνες αυτοί έτυχαν επεξεργασίας στο Πεκίνο τον Μάιο 1984, εγκρίθηκαν από το 7ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για την πρόληψη της εγκληματικότητας στο Μιλάνο

και μεταχείρισης ανηλίκων που έχουν τοποθετηθεί σε ιδρύματα” η “παροχή σ’ αυτούς φροντίδας, προστασίας, παιδείας και επαγγελματικής εμπειρίας, με προοπτική να βοηθηθούν [έτσι] στην εκ μέρους τους ανάληψη κοινωνικά εποικοδομητικών και παραγωγικών ρόλων στην κοινωνία” (κ. 26.1). Παράλληλα όμως με την “προνοιακή” αυτή αντίληψη για “μεταχείριση” (treatment) και “φροντίδα” (care), τίθεται και μια άλλη εξίσου σημαντική ρύθμιση, που εξαίρει, αντίστροφα, την ανάγκη για σεβασμό της προσωπικής ελευθερίας του ανηλίκου: “Περιορισμοί στην προσωπική ελευθερία του ανηλίκου επιβάλλονται μόνο μετά από προσεκτική εξέταση και περιορίζονται στο ελάχιστο δυνατόν. Η στέρηση της ελευθερίας δεν επιβάλλεται παρά μόνον εάν ο ανήλικος κριθεί ένοχος μιας σοβαρής πράξης που περιλαμβάνει βία κατ’ άλλου προσώπου ή μιας εμμονής στη διάπραξη άλλων σοβαρών αξιόποινων πράξεων και εφόσον δεν υπάρχει άλλη κατάλληλη απάντηση [στη συμπεριφορά του]” (κ. 17.1. b και c). Με παρόμοιο πνεύμα διευκρινίζεται ακόμη ότι “Η τοποθέτηση ενός ανηλίκου σε ίδρυμα είναι πάντοτε μέτρο ύστατης καταφυγής και για τον ελάχιστο αναγκαίο χρόνο” (κ. 19.1). Επίσης επισημαίνεται στο επίσημο σχόλιο που συνοδεύει τη διάταξη αυτή ότι “οι πολλές δυσμενείς επιδράσεις ενός ατόμου που φαίνονται αναπόφευκτες μέσα σ’ ένα ιδρυματικό περιβάλλον δεν μπορούν προφανώς ν’ αντισταθμισθούν από τις προσπάθειες για μεταχείριση. Τούτο ισχύει ιδιαίτερα για τους ανηλίκους, που είναι ευάλωτοι σε αρνητικές επιδράσεις”³⁴. Ανάλογα θεσπίζονται επίσης για την προσωρινή κράτηση, της οποίας συνιστάται “η υποκατάσταση, κάθε φορά που αυτό είναι δυνατόν, με εναλλακτικά

τον Σεπτέμβριο 1985 και ψηφίσθηκαν από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ τον Νοέμβριο 1985 -βλ. *United Nations’ Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. The Beijing Rules*, New York:: U.N. Department of Public Information, 1986. Για τους κανόνες αυτούς βλ. επίσης Α. Χάιδου, Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1989, σελ. 47 επ. και, από γερμανικής πλευράς, τη μελέτη του E. Horn εις *German Yearbook of International Law*, 30: 1987, 255-265.

³⁴ Η παρατήρηση αυτή φαίνεται να επιβεβαιώνεται και από σχτ. εμπειρικές έρευνες -βλ. ιδίως Κ.Δ. Σπινέλλη / Α. Τρωιάνου-Λουλά, Δίκαιο Ανηλίκων. Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1987, σελ. 103 και Ν. Παρασκευόπουλο, εις: ΝοΒ 36: 1988, 733 σημ. 11, όπου παραπομπή στο έργο P.A. Albrecht, *Jugendstrafrecht. Ein Studienbuch*, München: C.H. Beck, 1987, σελ. 35, 38 επ. και εις: Α. Μαργαρίτη/ Ν. Παρασκευόπουλο, Ποινολογία, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 1995⁴, σελ. 73 και σημ. 177.

μέτρα, όπως η στενή επιτήρηση, η εντατική φροντίδα, η τοποθέτηση σε οικογένεια ή σε εκπαιδευτικό περιβάλλον ή οίκημα” (κ. 13.2). Περαιτέρω υπογραμμίζεται ότι οι κρατικές αρχές που ασχολούνται με τους ανηλικούς ναι μεν επιτρέπεται να έχουν την κατάλληλη διακριτική ευχέρεια για ν’ αποφασίζουν ως προς τα συναφή ζητήματα σε όλα τα στάδια της διαδικασίας και τους βαθμούς της δικαιοδοσίας, συνάμα όμως θα πρέπει οι ενέργειές τους αυτές να διαπνέονται από ικανή ευθύνη (κ. 6.1 και 6.2) και να εξασφαλίζουν την τήρηση βασικών δικονομικών εγγυήσεων υπέρ του κατηγορουμένου όπως το τεκμήριο της αθωότητας και το δικαίωμα της σιωπής (κ. 7.1 και ερμην. σχόλιο). Ιδιαίτερα τονίζεται, επίσης, στις σχετικές ρυθμίσεις και το συνοδευτικό τους σχόλιο, ότι εάν οι αρχές αυτές (και κυρίως η αστυνομία), διευθετήσουν με “κατά παρέκκλιση” διαδικασίες μια υπόθεση ανηλικού και τον παραπέμπουν να εργασθεί για κοινωφελείς ή άλλους σκοπούς, θα πρέπει προηγουμένως να έχουν τη σύμφωνη γνώμη του ανηλικού ή των γονέων / κηδεμόνων του, διότι διαφορετικά θα υπάρχει αντίθεση με τις αρχές της Σύμβασης για την Κατάργηση της Αναγκαστικής Εργασίας (ν.δ. 4221/1961) (κ. 11.3 - βλ. όμως και τη διάταξη του ά. 2 §3 περ. α’ ΕυρΣΔΑ, η οποία, ως *lex specialis*, δεν φαίνεται να καθίσταται ανενεργός από το ά. 22 §3 Συντ.).

Η γενικότερη κατεύθυνση που διαγράφεται από τους Κανόνες του Πεκίνου είναι, όπως αναφέρθηκε ήδη, η αρμονική σύνθεση του “προνοιακού” με το “δικαιικό” πρότυπο. Τούτο άλλωστε, διαφαίνεται και στον κ. 5 για τους σκοπούς του Δικαίου των Ανηλίκων, όπου ορίζεται ότι “το ποινικό σύστημα για ανηλικούς δίνει έμφαση στην ευημερία του ανηλικού και επιδιώκει όπως η απάντηση στους ανηλικούς παραβάτες ευρίσκεται πάντοτε σε αναλογία με τις περιστάσεις τόσο των παραβατών, όσο και της παράβασης” (πρβλ. και κ. 17.1 (α)). Ενώ δηλ. υπό το κράτος του τιμωρητικού προτύπου η ποινική αντίδραση προς τον ανήλικο παραβάτη είχε ως βάση την παράνομη πράξη του σε συνάρτηση με το στοιχείο του καταλογισμού³⁵, και στη συνέχεια, στο πλαίσιο του

³⁵ Εκτός από τις ρυθμίσεις των ά. 82 και 83 ΠοινΝ 1834, για τις οποίες έγινε λόγος στην αρχή αυτού του έργου, αξίζει επίσης ν’ αναφερθούν εδώ και τα ά. 84 και 85 του ίδιου νόμου. Σύμφωνα με το ά. 84, εάν κάποιος ανήλικος ηλικίας 10-14 ετών είχε ενεργήσει «μετά διακρίσεως», θα μπορούσε απλώς να ελπίζει σε κάποια μείωση της ποινής του

προνοιακού προτύπου, διακηρυσσόταν (στην αιτιολογική έκθεση του ν. 5098/1931) ότι “εκείνο το οποίο ενδιαφέρει είναι ουχί τόσο η πράξις την οποίαν πρόκειται να τιμωρήσωμεν, όσον ο ανήλικος τον οποίον οφείλομεν να διορθώσωμεν”³⁶, ήδη η προσοχή επικεντρώνεται -και ορθά- στην ανάγκη για παράλληλη συνεκτίμηση και των δύο αυτών παραμέτρων του ζητήματος, δηλ. και του παραβάτη και της παράβασης.

Άλλα σημαντικά κείμενα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών

Προς την ίδια αυτή κατεύθυνση φαίνεται ότι κινούνται και δύο άλλα σημαντικά κείμενα του ΟΗΕ μη δεσμευτικής ισχύος (“soft law”): Πρώτον, το “Σύνολο Ελάχιστων Κανόνων του ΟΗΕ για την Προστασία Ανήλικων Στερημένων της Ελευθερίας τους”, που συζητήθηκε και υιοθετήθηκε ως Απόφαση 45/113 κατά τη διάρκεια του 8^{ου} Συνεδρίου του ΟΗΕ για την πρόληψη της εγκληματικότητας (Αβάνα, 29.8 - 7.9.1990 - ιδίως ά. 2, 11, 12 και 16)³⁷. Δεύτερον, το Σύνολο Ελάχιστων Κανόνων του ΟΗΕ για τα μη στερητικά της ελευθερίας μέτρα, γνωστών και ως

(πρβλ. ά. 83 ισχύοντος ΠΚ). Εάν, δε, ο ανήλικος ήταν ηλικίας μεγαλύτερης των 14 ετών, θα έπρεπε κανονικά να τύχει της ίδιας ποινικής μεταχείρισης με έναν ενήλικο, αφού κατά το ά. 85 ΠοινΝ 1834 «μετά παρέλευσιν των δεκατεσσάρων ετών η νεανική ηλικία δεν χορηγεί καθ’ εαυτήν κανένα δικαίωμα εις μετρίασιν της ποινής»! Για το εξωπραγματικό αυτό νομικό πλαίσιο περι ανηλικών βλ. αναλυτικότερα Γ.Δ. Ληξουριώτη, Κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του Νεοελληνικού Κράτους, Αθήνα/Γιάννινα: Δωδώνη, 1986, σελ. 177 επ.

³⁶ Βλ. Αιτιολ. Έκθεση για τον ν. 5098/1931 «περί δικαστηρίων ανηλικών» στην έκδ. «Πανδέκται» του Κ. Σιφναίου, Στ’ 1931, σελ. 802· πρβλ. με το ίδιο πνεύμα και Δ.Ι. Καρανίκα, Σωφρονιστική, τόμ. Α’, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 401.

³⁷ Βλ. «*Règles minima des Nations Unies pour la protection des mineurs privés de liberté*». Projet de résolution, αριθμ. εγγρ. E/AC. 57/1990/L. 37 από 15.2.1990 (distr. limitée) και ελλην. μτφρ. από την Αγγ. Πιτσελά, 2003, σελ. 528-548. Για τους Κανόνες αυτούς βλ. ιδίως Fr. Dünkel, Zur Entwicklung von Mindestgrundsätzen der Vereinten Nationen zum Schutze inhaftierter Jugendlicher, ZStW 100:1988, 361-384 και G. Kaiser, Die Entwicklung von Mindestgrundsätzen der Vereinten Nationen zur Prävention von Jugendkriminalität und zum Schutz inhaftierter Jugendlicher, εις: Recht der Jugend, 1989, 44-58 και στον Τμητικό Τόμο για τον Καθηγ. Antonio Beristain με εκδ. επιμ. J.L. de La Cuesta et al., Donostia - San Sebastián, 1989, σελ. 265-280.

Κανόνων του Τόκυο, που επίσης υιοθετήθηκαν ως Απόφαση 45/110 κατά το ενλόγω Συνέδριο του ΟΗΕ το 1990³⁸. Και τρίτον, οι Κατευθυντήριες Αρχές των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη της Παραβατικότητας των Ανηλίκων, γνωστές και ως κατευθυντήριες Αρχές του Ριάντ, που υιοθετήθηκαν και αυτές κατά το 8^ο Συνέδριο του ΟΗΕ στην Αβάνα ως Απόφαση 45/112.

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Κυρίως, όμως, θα πρέπει στο σημείο αυτό να γίνει ειδικότερη αναφορά στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΟΗΕ, 1989)³⁹, διότι είναι το πληρέστερο από τα νεότερα διεθνή κείμενα στον τομέα του Δικαίου Ανηλίκων, εμπεριέχει, δηλ. μέσα στο πλαίσιο του δικαιικού προτύπου, την πλέον ολοκληρωμένη νομική κατοχύρωση για τα ατομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα του ανηλίκου. Επιπλέον, αποτελεί ένα κείμενο με ιδιαίτερα αυξημένο κύρος, αφού έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη-μέλη του ΟΗΕ (με εξαίρεση τις Η.Π.Α και τη Σομαλία), η δε ισχύς του, ειδικά στη Χώρα μας, είναι υπέρτερη οιαδήποτε άλλου νομοθετικού κειμένου, καθώς πρόκειται για διεθνή σύμβαση που επικυρώθηκε με νόμο του Κράτους (τον ν. 2101/1992) και υπάγεται, επομένως, στις ρυθμίσεις του ά. 28 § 1 του Συντάγματος.

Πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης

³⁸ Βλ. το ελληνικό κείμενο αυτών των κανόνων εις: *Αγγ. Πιτσελά*, 2003, σελ. 495-509.

³⁹ Βλ. παρουσίαση και μετάφραση της Σύμβασης αυτής με επιμέλεια της Α. Ντινοπούλου στην «Αστυνομική Επιθεώρηση» του Μαρτίου 1990, σελ. 140-145· πρβλ. επίσης την ειδική έκδοση του *Le Monde* "Dossiers et documents", numéro spécial juillet-août 1989, με θέμα «Les droits des enfants», την ειδησεογραφία της εφημ. «Le Monde» από 28-29.1.1990, σελ. 8 για την υπογραφή αυτής της Σύμβασης από 60 περίπου χώρες, καθώς και τις εμπεριστατωμένες κατ' άρθρο αναπτύξεις στη συλλογική έκδοση «Η Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη», με επιμ. Π. Νάσκου - Περράκη, Κ. Χρυσόγονου και Χ. Ανθόπουλου, Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 2002.

Μολονότι η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού εμφανίζεται να έχει ως άξονα ενδιαφέροντός της τα “παιδιά”, στην πραγματικότητα και σύμφωνα με τον ορισμό που δίδει στον όρο “παιδί” (ά. 1), εντάσσει στην προστασία της κατ’ αρχήν κάθε ανήλικο “μικρότερο των δεκαοκτώ ετών”, άρα όλα τα μη ενήλικα άτομα. Μάλιστα η σύμβαση εφαρμόζεται, σύμφωνα με τη ρητή πρόβλεψη του ά. 2 αυτής, ακόμη και για ανήλικους αλλοδαπούς οι οποίοι, έστω και αν δεν διαμένουν νόμιμα στην Επικράτεια μιας Χώρας, όμως υπάγονται στη δικαιοδοσία αυτής της Χώρας⁴⁰.

Η αρχή της προστασίας του συμφέροντος του παιδιού

Με τη Σύμβαση καθιερώνεται η αρχή προστασίας του συμφέροντος του παιδιού (ά. 3 § 1: the best interest) ως υπέρτερη αξία η οποία διαποτίζει ολόκληρη τη Σύμβαση και πρέπει να λαμβάνεται πρωταρχικά υπόψη από τον εφαρμοστή της (πρβλ. και ά. 1511 ΑΚ). Βεβαίως το συμφέρον το παιδιού δεν θεωρείται ότι “εξ ορισμού” υπερτερεί άλλων συμφερόντων, όπως τα συμφέροντα των γονέων και της οικογένειας. Ωστόσο υπό ορισμένες καταστάσεις και περιστάσεις η Σύμβαση προνοεί ώστε το συμφέρον του παιδιού να αποτελεί το αποκλειστικό κριτήριο ερμηνείας και εφαρμογής ορισμένων διατάξεών της, π.χ. αναφορικά με τον τρόπο ανατροφής και ανάπτυξης του ανηλίκου (ά. 18 § 1), τη μη παραμονή του ανηλίκου σε επιβλαβές γι’ αυτόν οικογενειακό περιβάλλον (ά. 20 § 1) κ.λ.π.

Προστασία του παιδιού

από μορφές συμπεριφοράς εις βάρος του

Ιδιαίτερη πρόνοια λαμβάνεται στη Σύμβαση για περιπτώσεις κακομεταχείρισης, βιαιοπραγίας, παραμέλησης, εγκατάλειψης ή

⁴⁰ Πρβλ. Τρ. Παπαδοπούλου, Σχολιασμός ά. 2, εις: Π. Νάσκου-Περράκη / Κ. Χρυσόγονου / Χ. Ανθόπουλου (επιμ.), Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη, Ερμηνεία κατ’ άρθρο, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 2002, σελ. 39 και σημ. 5.

εκμετάλλευσης ενός ανηλίκου από τους γονείς του, τους νομίμους εκπροσώπους του ή οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο στο οποίο τον έχουν εμπιστευθεί (ά. 19· πρβλ. ά. 9 § 1). Επίσης προβλέπονται ειδικά μέτρα, όπως τοποθέτηση σε οικογένεια, ίδρυμα για παιδιά κ.λ.π., για ανηλικούς που στερούνται προσωρινά ή οριστικά το οικογενειακό τους περιβάλλον ή, που, για το δικό τους συμφέρον, δεν είναι δυνατόν να παραμείνουν στο περιβάλλον αυτό (αδυναμία ή ανικανότητα των γονέων να ασκήσουν την επιμέλεια του παιδιού τους) (ά. 20). Περαιτέρω, ειδική αναφορά γίνεται στη Σύμβαση για την προστασία των ανηλίκων από την παράνομη χρήση, διακίνηση κ.λ.π. ναρκωτικών και ψυχοτρόπων ουσιών (ά. 33), τον εξαναγκασμό ή την εκμετάλλευσή τους σε παράνομες σεξουαλικές δραστηριότητες ή σε θέματα πορνογραφίας (ά. 34), την απαγωγή, πώληση ή την εμπορία τους (ά. 35), καθώς και κάθε άλλη μορφή εκμετάλλευσής τους (ά. 36), ενώ ρητά προβλέπεται η ανάγκη λήψης όλων των κατάλληλων μέτρων για την ανάρρωση και κοινωνική επανένταξη των ανηλίκων που κατέστησαν θύματα τέτοιων καταστάσεων (ά. 39).

Ο ανήλικος και η στέρηση της ελευθερίας του

Ιδιαίτερης σημασίας, όμως, για τα θέματα που μας απασχολούν στις εδώ αναπτύξεις είναι ιδίως τα άρθρα 37 και 40 της Σύμβασης, που αφορούν, αντίστοιχα, την προσωπική ελευθερία και την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων. Σε σύμπλευση και με άλλα πρωτεύοντα διεθνή κείμενα, όπως το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ν. 2462/1997), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ν.δ. 53/1974 και ν. 2400/ 1996) και οι δύο Συμβάσεις (Ευρωπαϊκή και του Ο.Η.Ε.) κατά των Βασανιστηρίων (ν. 1949/1991 και ν. 1782/1988), το ά. 37 της Σύμβασης:

Θεσπίζει και αυτό, από την πλευρά του, την απαγόρευση υποβολής ενός ανθρώπου και δη ανηλίκου σε βασανιστήρια ή άλλες σκληρές, απάνθρωπες ή εξευτελιστικές τιμωρίες ή μεταχείριση. Μάλιστα, απαγορεύει την επιβολή θανατικής ή αμετάτρεπτης (χωρίς υφ' όρον απόλυση) ισόβιας ποινής κατά της ελευθερίας σε πρόσωπα κάτω των 18

ετών (ά. 37 περ. α')⁴¹. Επίσης, επιτάσσει να μη στερείται κανένας ανήλικος την ελευθερία του "κατά τρόπο παράνομο ή αυθαίρετο" και καθιερώνει τη θεμελιώδη αρχή, που διέπει πλέον το Δίκαιο Ανηλίκων των περισσότερων προηγμένων χωρών, ότι "η σύλληψη, κράτηση ή φυλάκιση ενός ανηλίκου πρέπει να είναι σύμφωνη με το νόμο, να μην αποτελεί παρά ένα έσχατο μέσο ("a measure of last resort") και να είναι της μικρότερης δυνατής χρονικής διάρκειας" (ά. 37 περ. β').

Στο ίδιο πνεύμα σεβασμού της προσωπικότητας και της προσωπικής αξίας του ανηλίκου ως ανθρώπου, κατά τις ιδέες του δικαικού προτύπου, ορίζεται και η μεταχείριση του ανηλίκου που θα χρειασθεί να υποστεί εγκλεισμό και στέρηση της ελευθερίας του: Πρέπει να αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό, αξιοπρέπεια και σύμφωνα με τις ανάγκες της ηλικίας του, να κρατείται χωριστά από τους ενήλικες και να διατηρεί, κατ' αρχήν, την επαφή με την οικογένειά του (ά. 37 περ. γ'). Θα πρέπει ακόμη να έχει ο ανήλικος που στερείται της ελευθερίας του ταχεία πρόσβαση σε νομική ή άλλη κατάλληλη συμπαράσταση (π.χ. με συνήγορο), να μπορεί να θέτει υπό αμφισβήτηση, ενώπιον αμερόληπτων αρχών, τη νομιμότητα στέρησης της ελευθερίας του και να δικαιούται τη λήψη ταχείας απόφασης σ' αυτό το ζήτημα (ά. 37 περ. δ' - προβλ. ά. 9 §4 Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα).

Κατά παρέκκλιση διαδικασία και ανήλικοι παραβάτες

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού περιλαμβάνει στο ά. 40 αυτής σειράς θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων για ανήλικους κατηγορούμενους και καταδικαζόμενους. Τα δικαιώματα αυτά αναπτύσσονται ειδικότερα κατωτέρω, σε συνάρτηση με τις δικονομικές

⁴¹ Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι σε χώρες οικονομικά και πολιτιστικά προηγμένες, όπως οι Η.Π.Α., η θανατική ποινή επιβάλλεται και εκτελείται ακόμη και σήμερα σε δράστες οι οποίοι όταν διέπραξαν το έγκλημα είχαν ηλικία 17 ετών και οι οποίοι μάλιστα εκτελέστηκαν 7-21 έτη μετά την τέλεση πράξης! - βλ. *Cl. Bartollas, Juvenile Delinquency*, ο.π., 2000⁵, σελ. 404.

ιδιαιτερότητες της ποινικής δίκης ανηλίκων. Ήδη όμως στο σημείο αυτό αξίζει να υπογραμμισθεί ότι τα ενλόγω δικαιώματα ρητά καθιερώνονται από τη Σύμβαση ως “εγγυήσεις για την τυπική ποινική διαδικασία, στις οποίες τουλάχιστον ” πρέπει ο ανήλικος “να έχει το δικαίωμα” (ά. 40 § 1 β’).

Περαιτέρω, στη Σύμβαση προβλέπονται και ρυθμίσεις για τη λεγόμενη “κατά παρέκκλιση διαδικασία” (diversion). Οι βασικοί κανόνες για την ενλόγω “εξωποινική” παρέμβαση και μεταχείριση ανηλίκων παραβατών, έξω δηλ. από το αυστηρό πλαίσιο της τυπικής ποινικής διαδικασίας, έχουν ήδη καταγραφεί και σε άλλα κείμενα του Ο.Η.Ε. για τους ανηλικούς, όπως οι Κανόνες του Πεκίνου (καν. 11) και οι Κατευθυντήριες Αρχές του Ριάντ (I, παρ. 5). Ωστόσο, στη Σύμβαση, η εξωποινική μεταχείριση ανηλίκων που είναι ύποπτοι, κατηγορούμενοι ή καταδικασμένοι για παράβαση του ποινικού νόμου συσχετίζεται εμφαντικά με τη ρητή προϋπόθεση ότι “τηρείται ο απόλυτος σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις νόμιμες εγγυήσεις”. Ταυτόχρονα, ζητείται από τα κράτη-μέλη η “θέσπιση ενός ελάχιστου ορίου ηλικίας, κάτω από το οποίο οι ανήλικοι θα θεωρούνται ότι δεν έχουν ικανότητα παράβασης του ποινικού νόμου” (ά. 40. § 3). Υπενθυμίζεται ότι στην Ελλάδα το ελάχιστο αυτό όριο είναι πλέον τα 8 έτη (πριν από τον ν. 3189/2003 ήταν τα 7 έτη).

Τέλος, η Σύμβαση αναφέρει ενδεικτικά μια σειρά “εναλλακτικών δυνατοτήτων” που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν αντί για το κλασικό μέτρο της τοποθέτησης του ανηλίκου υπό επιμέλεια και που εγγυώνται την ευημερία του ανηλίκου, με βάση τις ιδιαιτερότητές του ή και εκείνες της παράβασής του· ως τέτοιες δυνατότητες αναφέρονται εκεί η τοποθέτηση σε οικογένεια, τα προγράμματα γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, κ.λπ. (ά. 40 § 4).

Η Σύσταση έτους 1987 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ανηλικούς

Εξάλλου, στη Σύσταση (87) 20 από 17.9.1987 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης “για τις κοινωνικές αντιδράσεις στη νεανική παραβατικότητα”⁴², ακολουθείται κατά βάση η ίδια κατευθυντήρια τάση συγκεκρισμού του “προνοιακού” με το “δικαιικό” πρότυπο, αλλά με μεγαλύτερη, πολλές φορές, έμφαση στον εκπαιδευτικό χαρακτήρα που πρέπει να έχουν ποινές και μέτρα περιοριστικά ή στερητικά της ελευθερίας του ανηλικού. Έτσι, στην § 11 τονίζεται πως “οι παρεμβάσεις της Πολιτείας ως προς τους ανήλικους παραβάτες θα πρέπει να συντελούνται κατά προτίμηση στο φυσικό περιβάλλον διαβίωσής τους και να σέβονται το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση και την προσωπικότητα, των οποίων θα πρέπει να ευνοείται η ανάπτυξη”. Επίσης, στην § 12 ορίζεται ότι η διάρκεια της παρέμβασης θα πρέπει να είναι ορισμένου χρόνου και ν’ αποφασίζεται μόνον από αρμόδια δικαστική ή ισοδύναμη διοικητική αρχή, ενώ στην §8 παρατίθενται αναλυτικά όλες εκείνες οι εγγυήσεις που θεωρούνται ότι ενισχύουν τη νομική θέση του ανηλικού καθ’ όλη τη διάρκεια της διαδικασίας (τεκμήριο αθωότητας, παρουσία συνηγόρου, κ.λπ.). Ιδιαίτερη προσοχή αποδίδεται σε μορφές πολιτικής που προλαμβάνουν τη νεανική παραβατικότητα (σε επίπεδα συνολικής κοινωνίας, ατόμων “υψηλού κινδύνου” και περιστασιακών παραγόντων), ή υποκαθιστούν την επίσημη στιγματιστική αντιμετώπιση μιας παραβατικής συμπεριφοράς με “κατά παρέκκλιση” διαδικασίες (§§ 1-3). Υπογραμμίζεται ακόμη η ανάγκη ν’ απονέμεται η δικαιοσύνη στους ανηλικούς με διαδικασίες ταχείες, από εξειδικευμένο προσωπικό, υπό καθεστώς εχεμύθειας και χωρίς προσωρινή κράτηση του ανηλικού (εκτός εάν πρόκειται, στην τελευταία περίπτωση, για αδικήματα εξαιρετικής σοβαρότητας και εφόσον έχει προηγηθεί γνωμάτευση μιας κοινωνικής υπηρεσίας με προτάσεις για εναλλακτικές λύσεις) (§§ 4-10). Εάν τελικά θεωρηθεί απαραίτητη η τοποθέτηση του ανηλικού σ’ ένα σωφρονιστικό εκπαιδευτικό ίδρυμα, θα πρέπει το ίδρυμα αυτό ν’ ανταποκρίνεται στην ηλικία, τις δυσκολίες και το περιβάλλον καταγωγής του ανηλικού, να

⁴² Μετάφραση της εν λόγω Σύστασης στα Ελληνικά βλ. στα έργα Στ. Αλεξιάδη, Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής, Θεσσαλονίκη : Σάκκουλα, 1993, σελ. 282 - 288, και Αγγ. Πιτσελά, Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής - Δίκαιο Ανηλικών, Θεσσαλονίκη : Σάκκουλα, 1995, σελ. 176 - 183 και της ίδιας, Διεθνή κείμενα σωφρονιστικής πολιτικής, Αθήνα/ Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 2003, σελ. 838-843.

είναι μικρών διαστάσεων και να ευνοεί τη δυνατότητα επαφών του ανηλίκου με την οικογένειά του. Θα πρέπει ακόμη η τοποθέτηση αυτή, όπως άλλωστε και η προσωρινή κράτηση, να είναι όσο γίνεται συντομότερη, να τελεί υπό δικαστικό έλεγχο και ν' αποσκοπεί στην παροχή εντατικής εκπαιδευτικής βοήθειας και επιτήρησης προς τον ανήλικο (§§ 13-15). Τέλος, σε περίπτωση που δεν μπορεί, κατά την εθνική νομοθεσία, ν' αποφευχθεί η επιβολή στον ανήλικο μιας ποινής στρεφτικής της ελευθερίας, θα πρέπει η ποινή αυτή ν' απαγγέλλεται με ειδική εμπειριστατωμένη αιτιολογία, να διαφέρει εκείνης για ενήλικες (να προτιμώνται π.χ. μέτρα ημιελευθερίας και πρόωρης απόλυσης υφ' όρον), να γίνεται για την έκτισή της διαχωρισμός στην κράτηση των ανηλίκων από τους ενήλικες και να εξασφαλίζεται κατά τη διάρκειά της (αλλά και αργότερα) η παροχή σχολικής και επαγγελματικής μόρφωσης στον ανήλικο, με κύριο στόχο τη δημιουργία προϋποθέσεων για την ενσωμάτωσή του στο κοινωνικό σύνολο (§ 16).

Η Σύσταση έτους 2003 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ανηλίκους

Τέλος, ως προς τη Σύσταση (2003) 20 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης “για νέους τρόπους μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας και για τον ρόλο της Δικαιοσύνης των Ανηλίκων”, πρέπει να τονισθεί ότι πρόκειται για ένα ιδιαίτερα σημαντικό κείμενο, το οποίο συμπυκνώνει όλες τις νεότερες τάσεις στο υπό εξέταση θέμα σε συνδυασμό, βέβαια, και με ορισμένες άλλες συναφείς συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης (ιδίως τις υπ' αρ. R (87) 20, (88) 6 και (2000) 20)⁴³.

Οι βασικές γραμμές αυτού του κειμένου μπορούν να αποτυπωθούν ως εξής:

Όπως δηλώνεται και στο Προοίμιό της, η Σύσταση θεωρεί ότι η νεανική παραβατικότητα προκαλεί αύξουσα ανησυχία σε χώρες της Ευρώπης, διότι, παρά τη σχετική στασιμότητα των στατιστικών της

⁴³ Πρβλ. ενημερωτικά σημειώματά μου στο περ. “Ποινικός Λόγος” 2001, σελ. 301 - 308 και 2003, σελ. 401-405: 403 επ.

δεικτών, εμφανίζει έξαρση σε ορισμένους τομείς της, ιδίως, δε, σε παραβάσεις που είναι σοβαρές, βίαιες, επίμονες και διαρκείς, ή συνδεδεμένες με εξάρτηση από ναρκωτικές ουσίες και αλκοόλ. Παρίσταται, έτσι, κατά τη Σύσταση, η ανάγκη για νέες απαντήσεις και νέες μεθόδους παρέμβασης στα θέματα αυτά, πέραν εκείνων που προβλέπονται από το παραδοσιακό ποινικό δίκαιο και που ασφαλώς δεν προσιδιάζουν στις ιδιαιτερότητες και σύγχρονες ανάγκες των ανηλίκων.

Η ανάγκη επιστημονικής έρευνας και συνεργασίας των φορέων για πολλαπλές απαντήσεις στο πρόβλημα

Οι ενλόγω απαντήσεις πρέπει κατά τη Σύσταση να βασίζονται ως προς την αποτελεσματικότητά τους σε ερευνητικά πορίσματα και να έχουν πολυεπιστημονικό χαρακτήρα. Επίσης, πρέπει οι απαντήσεις αυτές να εμπλέκουν στην όλη διαδικασία και μέσα σε πλαίσιο στενής μεταξύ τους συνεργασίας (partnership, partenariat) όλους τους φορείς που ασχολούνται με ανηλίκους είτε σε θεσμικό επίπεδο (αστυνομία, εισαγγελία, δικηγόροι, επιμελητές ανηλίκων, σωφρονιστικά καταστήματα), είτε και με λιγότερο επίσημο ρόλο (π.χ. υπηρεσίες εκπαιδευτικού, εργασιακού και προνοιακού χαρακτήρα, καθώς και ομάδες στήριξης θυμάτων ή άλλες εθελοντικές οργανώσεις).

Πρέπει ακόμη, να είναι οι απαντήσεις έτσι σχεδιασμένες, ώστε ν' αντιμετωπίζουν όλες τις περιπτώσεις παραγόντων που επιδρούν με πολυεπίπεδο τρόπο σε αυτή την παραβατικότητα: άτομο, οικογένεια, σχολείο, γειτονιά, παρέες συνομηλίκων και «κοινότητα» υπό ευρεία έννοια. Ιδίως ο ρόλος των γονέων εμφανίζεται εδώ ιδιαίτερα σημαντικός ως προς την ανάληψη εκ μέρους τους ευθυνών για την παραβατική συμπεριφορά των παιδιών τους. Η παροχή σε αυτούς βοήθειας, υποστήριξης και καθοδήγησης εμφανίζεται πρωταρχική, ώστε αφενός να διασφαλίζουν την παρακολούθηση των μαθημάτων του σχολείου από το παιδί τους και αφετέρου να συνεπικουρούν τις επίσημες υπηρεσίες κατά την έκτιση από το παιδί τους εξωιδρυματικών κυρώσεων και μέτρων.

Επίσης ξεχωριστή πρόνοια λαμβάνεται για παραβάσεις με σοβαρό, βίαιο και επίμονο ή διαρκή χαρακτήρα, οπότε πέραν της εμπλοκής των γονέων στην όλη διαδικασία και της έρευνας των εκάστοτε αιτίων που οδηγούν σε τέτοιες μορφές συμπεριφοράς, θα πρέπει, κατά τη Σύσταση, να λαμβάνονται επίσης μέτρα για τη συμφιλίωση με το θύμα και την αποζημίωσή του.

Περαιτέρω, η Σύσταση θεωρεί ότι απαιτούνται ειδικά προγράμματα μέτρων για νεαρούς παραβάτες που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες και σε παραβατικές ομάδες ή είναι νεαρές γυναίκες και παιδιά κάτω από το όριο της ποινικής ευθύνης.

Η σημασία των κατά παρέκκλιση διαδικασιών

Από δικονομική άποψη, προτεραιότητα πρέπει να δίδεται, κατά τη Σύσταση, σε πρόσφορες εναλλακτικές διαδικασίες που παρεκκλίνουν από το επίσημο δικονομικό πλαίσιο, εφόσον όμως ο ανήλικος αποδέχεται ελεύθερα την ευθύνη για την πράξη που του αποδίδεται και τηρείται η αρχή της αναλογικότητας.

Τούτο, βεβαίως, αποσκοπεί στην αποφυγή των στιγματιστικών συνεπειών που θα είχε για τον ανήλικο η υποβολή του στην επίσημη ποινική διαδικασία. Για παρόμοιους λόγους η Σύσταση προβλέπει ότι δεν πρέπει να ζητείται από νεαρούς παραβάτες κάτω των 21 ετών η προσκόμιση ποινικού μητρώου στους ενδεχόμενους εργοδότες τους, εκτός εάν τούτο δικαιολογείται από εξαιρετικές περιστάσεις (όπως εάν ο νεαρός υποβάλλει υποψηφιότητα να εργασθεί με παιδιά, π.χ. σε νηπιαγωγείο, ενώ βαρύνεται με αξιόποινες πράξεις κακομεταχείρισης ανηλίκων).

Ταχύτητα και αποτελεσματικότητα

κατά την απονομή της δικαιοσύνης

Εξάλλου, εφόσον τελικά επιλεγεί η επίσημη ποινική διαδικασία, θα πρέπει κατά τη Σύσταση να επιδιωχθεί η επίτευξη μεγαλύτερης

ταχύτητας και αποτελεσματικότητας κατά τα διάφορα στάδια αυτής της διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση όμως ότι θα υπάρχει ισόρροπος σεβασμός των απαιτήσεων που επιβάλλει η αρχή της “δίκαιης δίκης” (π.χ. κράτηση του νεαρού το πολύ για 48 ώρες σε αστυνομικό τμήμα και το πολύ για 6 μήνες υπό καθεστώς προσωρινής κράτησης, η οποία άλλωστε πρέπει να αποτελεί, κατά τη Σύσταση, το έσχατο καταφύγιο -“last resort” , όταν άλλα μέτρα, όπως π.χ. η ανάθεση του ανηλίκου σε συγγενείς ή σε ανάδοχη οικογένεια, δεν έχουν προοπτική να αποδώσουν).

Σημαντικό είναι ακόμη να τονισθεί ότι η έννοια “παραβατικότητα” (delinquency) εμπεριέχει ρητά, κατά τη Σύσταση, όχι μόνο μορφές συμπεριφοράς που αντιμετωπίζονται υπό το κράτος του ποινικού νόμου, αλλά επίσης, κατ’ εξαίρεση, και παρεμφερείς δραστηριότητες που εμπίπτουν όμως στο πλαίσιο του διοικητικού ή του αστικού δικαίου.

Επίσης, σύμφωνα με τη Σύσταση, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, κατά τον σχεδιασμό των απαντήσεων στη νεανική παραβατικότητα, ότι η ποινική ενηλικότητα δεν συμπίπτει αναγκαία με την ηλικιακή ωρίμαση, ούτε και η έναρξη της ποινικής ευθύνης με την ύπαρξη ενός στοιχειώδους καταλογισμού, γι’ αυτό και τα όσα περιλαμβάνονται στη Σύσταση αφορούν επίσης ηλικίες αμέσως πριν και αμέσως μετά τα όρια της ποινικής ευθύνης και πάντως έως τα 21 έτη.

Προγράμματα ένταξης του ανηλίκου μετά την έξοδό του από τη φυλακή

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται από τη Σύσταση στην προσεκτική προετοιμασία για την ελεύθερη ζωή των ανηλίκων που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους. Η προετοιμασία αυτή θα πρέπει να αρχίζει, κατά τη Σύσταση, από την πρώτη κιόλας ημέρα της κράτησης, να συνίσταται, δε, στην κατάρτιση ενός πλήρους σχεδίου (“πλάνου”) επανένταξης, στηριζόμενου στην εκτίμηση των αναγκών και ρίσκων που σχετίζονται με τον ανήλικο. Αυτονόητη είναι, κατά την εφαρμογή αυτού του σχεδίου επανένταξης, η συντονισμένη αντιμετώπιση των ανηλίκων σε θέματα

παιδείας, απασχόλησης, εισοδήματος, υγείας, διαμονής, επίβλεψης, οικογένειας και κοινότητας, καθώς και η σταδιακή πορεία του ανηλίκου προς την πλήρη ελευθερία μέσα από θεσμούς όπως οι άδειες κρατουμένων, τα ανοικτά σωφρονιστικά καταστήματα και η υφ' όρον απόλυση.

Ενημέρωση του κοινού και προστασία των δικαιωμάτων του ανηλίκου

Επίσης, η Σύσταση περιλαμβάνει ειδικές ρυθμίσεις για την προώθηση της επιστημονικής έρευνας και ανταλλαγής πληροφοριών, καθώς και για την ενημέρωση - ευαισθητοποίηση του κοινού (π.χ. μέσω τηλεόρασης και διαδικτύου) σε θέματα ανήλικων παραβατών, εφόσον, πάντως, δεν παραβιάζονται έτσι τα προσωπικά δεδομένα των ενδιαφερομένων.

Όλες οι ρυθμίσεις της Σύστασης τελούν υπό τον αυτονόητο περιορισμό ότι δεν μπορούν να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται κατά παραβίαση των δικαιωμάτων και διασφαλίσεων που απορρέουν από σημαντικά συναφή διεθνή κείμενα, όπως ιδίως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την άσκηση των Δικαιωμάτων του Παιδιού, καθώς επίσης οι κανόνες του Πεκίνου, του Ριάντ και της Αβάνας και οι προαναφερθείσες Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης υπ' αρ. R(87) 20, (88) 6 και (2000) 20.

Οι νέες ιδέες για την παραβατικότητα των ανηλίκων και, ιδίως, για τη σύζευξη του προνοιακού με το δικαιοκτικό πρότυπο έχουν αρχίσει ήδη να εμπεδώνονται και στις ξένες νομοθεσίες, όπως π.χ. στον ιταλικό νόμο της 24.10.1988⁴⁴. Επίσης έχουν αρχίσει να βρίσκουν απήχηση, κατά παρήγορο

⁴⁴ Στον ιταλικό αυτόν νόμο προβλέπονται π.χ. συγκεκριμένες και αυστηρές προϋποθέσεις για την επιβολή του φυλακτικού (επώδυνου) μέτρου της custodia cautelare (ά. 23), ενώ παράλληλα παρέχεται η δυνατότητα για ευρεία χρήση θεσμών όπως η «κατά παρέκκλιση» διαδικασία (ά. 27) και η probation (ά. 28). Ορισμένοι πάντως συγγραφείς θεώρησαν ότι ο νόμος αυτός οδηγεί σε μια σύγχυση (commistione) της τιμωρίας και της αναμορφωτικής υποστήριξης, χωρίς να καθιστά σαφή τη διάκριση των δύο αυτών κατευθύνσεων, όπως αντίθετα κάνει η νορβηγική και η δανική νομοθεσία: *U. Gatti / Al.*

τρόπο, και στη νομολογία των δικαστηρίων μας. Χαρακτηριστικό είναι εδώ το ακόλουθο απόσπασμα από μιαν απόφαση, την υπ' αριθμ. 14/1987 του Τριμελούς Εφετείου Ανηλίκων Αθηνών (ΠοινΧρ ΛΘ' 1989, 519-520 και σχτ. σχόλιο των Κ.Δ. Σπινέλλη / Α. Τρωιάνου, αυτόθι, 538-541): "(...) Στο σύγχρονο δίκαιο των ανηλίκων ωρισμένων χωρών μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα τείνει να προτανεύσει η αρχή της συνυπάρξεως του κοινωνικο-προνοιακού χαρακτήρα και της διαφυλάξεως ορισμένων από τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα του κατηγορουμένου, δηλαδή ακολουθείται μερικά μεν το "πρότυπο προνοίας" του δικαστηρίου ανηλίκων και μερικά το "πρότυπο δικαιοσύνης". Ο συγκεκριασμός των δύο προτύπων είναι και ένας από τους στόχους των στοιχειωδών κανόνων για την απονομή της δικαιοσύνης στους νέους". Ειδικότερα, για το θεσμικό πλαίσιο του Ελληνικού Δικαίου Ανηλίκων αξίζει να επισημανθούν και τα ακόλουθα:

Verde, Il sistema della giustizia minorile alla riconquista dei territori perduti: osservazioni sulla riforma della procedura penale minorile, εις: *P. Pazé* (a cura), *I minori è il carcere*, Ed. Unicopli: Quaderni dell' Associazione Italiana dei Giudici per i Minorenni, 1989, 72-91: ιδίως 79 επ.